

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Бухтата Тетяна Вікторівна

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 012 «Дошкільна освіта»

Галузь знань: 01 Освіта /Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О.І. Гаврило
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри дошкільної і початкової освіти
« ____ » _____ 20__ року

Виконавець:

_____ Т.В. Бухтата
« ____ » _____ 20__ року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	7
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку	7
1.2. Вікові особливості розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку	22
1.3. Характеристика екологічної освіти як засобу розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку	30
Висновки до першого розділу	43
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ	45
2.1. Критеріально-рівнева характеристика розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.....	45
2.2. Розробка і перевірка системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти.....	58
2.3. Аналіз результатів ефективності системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі екологічної освіти	69
Висновки до другого розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність теми. Тенденції розвитку сучасного суспільства обумовлюють важливість виховання особистості нового типу – креативної та творчої, з високим рівнем культури та духовності. Відповідно, особливої важливості набуває виховання у підростаючого покоління спроможності творчо мислити, приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на зміни оточуючого середовища, творити нове і перспективне.

Ідея унікальності дитини, важливості розвитку її творчих здібностей, можливості вдосконалюватися та креативно розвиватися є основою формування її творчого потенціалу. Крім того, ідея розвитку творчої особистості знаходить відображення і в основних нормативних освітніх актах: Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр., Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає перехід дошкільної освіти до креативних технологій виховання й навчання, модернізацію змісту дошкільної освіти шляхом забезпечення різнобічного розвитку дітей дошкільного віку відповідно до їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, вікових особливостей, культурних потреб. Програма націлює науковців і практиків на формування творчої індивідуальності, своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, розвиток у дітей таких особистісних властивостей, як допитливість, ініціативність, самостійність, креативність, винахідливість.

Отже, розвитку творчих здібностей особистості варто приділяти особливу увагу ще на етапі дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему формування і розвитку творчої особистості досліджували філософи, психологи, учені-педагоги і практики (В.Андреев, Г.Альтшуллер, А.Брушлинський, Л.Виготський, Г.Гіргінов, В.Загвязинський, І.Зязюн, В.Кан-Калик, Н.Кічук, В.Моляко, М.Нікандров, Я. Понаморьов, М. Поташник, К.Роджерс,

В.Семиченко, С.Сисоєва, А.Спіркін, А.Шумілін та ін.); різні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей особистості, відображені у творах просвітителів та письменників.

Вплив природи на формування особистості розкрито в роботах Я.Коменського, Д.Локка, Й.Песталоцці, С.Русової, Ж-Ж. Руссо, В.Сухомлинського, К.Ушинського, Є.Фльориної; споживацькому відношенню людини до навколишнього середовища та його наслідкам присвячені роботи Г.Білявського; формування активної екологічної позиції підростаючого покоління розкрито в дослідженнях О.Лазебної, О.Крюкової, С.Сапожнікова, Н.Немченко та ін. Наукові підходи до природничо-екологічного виховання дітей дошкільного віку в сучасних умовах розроблені в дослідженнях О. Кононко, Н.Горопахи, Н.Глухова, Н.Кот, Н.Лисенко, Н.Яришевої, З.Плохій, С. Ніколаєва, Г.Беленька та ін.

Актуальність екологічного виховання в дошкільному дитинстві, теоретична і практична значущість та недостатня наукова розробленість проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку у процесі екологічної освіти, зумовили вибір нами теми дослідження: **«Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти.

Завдання:

1. Проаналізувати стан дослідженості у психолого-педагогічній літературі проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку та охарактеризувати можливості екологічної освіти для їх розвитку.
2. Визначити вікові особливості розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

3. Виділити критерії та рівні розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі екологічної освіти.

Об'єкт дослідження – розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – система роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти.

Матеріали та методи дослідження:

теоретичні: аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення різних поглядів на досліджувану проблему в галузі дошкільної педагогіки та психології з метою визначення сутності та сучасного стану проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти;

емпіричні: аналіз бесід, анкетування батьків з метою виявлення рівня мотивації до творчої діяльності дітей старшого дошкільного віку; аналіз умов та принципів створення розвивального середовища для пошуково-дослідної діяльності у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з природою; статистична обробка результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна дослідження: уточнено поняття «творчі здібності», «екологічна освіта»; обґрунтовано критерії і показники розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти; розроблено систему роботи, що складається з таких етапів: мотиваційного, практичного та творчого, відповідно до етапів були підібрані форми, методи та засоби з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів. Експериментально-дослідна робота була проведена на базі Миколаївського дошкільного

навчального закладу (ясла-садок) «Веселка» Миколаївської селищної ради Білопільського району Сумської області. Система роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти може бути використана у практиці роботи закладів дошкільної освіти, освітньому процесі педагогічних коледжів та закладів вищої освіти, у післядипломній підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів.

Апробація результатів та публікації. Апробація роботи відбулася на конференціях: IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», яка відбувалася – 23-24 квітня, VI Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій», яка відбулася – 27 листопада. За результатами дослідження було опубліковано 2 наукові праці.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел (73 джерел) і 4 додатків. Основний текст роботи викладено на 81 сторінках і містить 2 таблиці та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Проблема розвитку творчих здібностей особистості завжди була у полі зору вчених різних галузей знань. Зокрема, психологічні основи творчих здібностей вивчали Л.Виготський, В.Дружинін, В.Крутецький, Г.Костюк, В.Кузін, Я.Пономарьов, Б.Теплов – сформульовано основні умови розвитку творчих здібностей; педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували В.Андрєєв, І.Волощук, М.Данилов, М.Скаткін, С.Сисоєва, Т.Шамова – виявлено специфіку впливу різних засобів виховання на розвиток творчих здібностей особистості.

У вітчизняній психології науковцями розробляються методи та критерії діагностики творчих здібностей та обдарованості (О.Кульчицька, В.Тарасун). Основне завдання психології творчості полягає в розкритті психічних закономірностей і механізмів творчого процесу та креативності (творчості). Творчість розглядається як основа і механізм розвитку психіки (А.Матюшкін, Я.Пономарьов, І.Семенов та ін.), а її дослідження пов'язується із закономірностями мислення (Н.Алексєєв, С.Бернштейн, В.Біблер, О.Тихомиров) [52].

Фундаментальні дослідження з психології творчості представлені у працях О.Брушлінського, В.Моляко, С.Рубінштейна, С.Сисоєвої, О.Тихомирова, Є.Ігнат'єва, В.Крутецького, Н.Лейтеса, Б.Теплова (з проблеми загальних та спеціальних здібностей); В.Кузьменко, В.Мерліна, В.Небиліцина, В.Русалова (з психології та психофізіології індивідуальних відмінностей та здібностей); І.Равіч-Щербо та ін. (з проблеми щодо генетичних передумов індивідуальних відмінностей).

Сучасні науковці (І.Бех, А.Богуш, Л.Рябокін) усвідомлюють творчість як цінність і вказують на її визначальне місце серед основних цінностей формування особистості: вбачають у ній механізм розвитку культури, а головним показником цього процесу називають духовність; вважають, що вона виявляється в усіх сферах життєдіяльності, є своєрідним інтелектуально-чуттєвим станом, що характеризує людину як цілісну, духовно розвинену особистість; є підґрунтям життя людини, передумовою сприйняття навколишнього світу як особистісного [11].

Ґрунтуючись вченням представників гуманістичного напрямку психології творчості та сучасних науковців (І.Бех, В.Кліменко, І.Карабаєва, С.Ладивір, В.Моляко, О.Музика, Т.Піроженко та ін.), творчість розглядаємо як найвищу цінність, яка надає людському життю сенс, впливає на розвиток особистості, а значить, відноситься до розряду духовних цінностей. З огляду на це, висловлюємо наступну тезу: для дитини дошкільного віку головним є не продукт творчості, не його якість відповідно до художньо-естетичних критеріїв, а власне процес творення як діяльність із самопізнання й саморозвитку.

У фокусі нашої уваги знаходяться наукові праці, що безпосередньо присвячені проблемі розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. Про те, що дошкільний вік є сенситивним періодом у розвитку творчої особистості наголошують у своїх працях Н.Ваганова, Л.Венгер, Н.Ветлугіна, В.Давидов, О.Дьяченко, Т.Казакова, Т.Комарова, В.Котирло, С.Кулачківська, В.Мухіна, Л.Парамонова, М.Поддьяков та ін.

Творчий розвиток дитини дошкільного віку досліджували І.Карабаєва, О.Кульчицька, В.Кудрявцев, С.Ладивір, Н.Лейтес, Н.Литвинова, О.Проскура, Т.Улькіна, Л.Чорна та ін.

Проблема дитячого винахідництва цікавила О.Андрєєва, В.Богат, М.Віднічука, Н.Ваганова, В.Крутецького, В.Кузьменко, Я.Пономарьова, М.Турова, О.Ревуцьку, П.Якобсона та ін.

Розвиток уяви як одного з найважливіших компонентів творчих здібностей досліджували Л.Виготський, О.Дьяченко, Д.Ельконін, Н.Палагіна, Т.Рібо, Дж.Селлі, З.Фрейд, Е.Торренс.

На думку О.Музики в структурі здібностей творчі здібності посідають особливе місце. Вчений розглядає їх як особистісно-ціннісну надбудову над дієво-операційними компонентами здібностей. Творчі здібності – це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. При цьому критеріями творчого мислення є швидкість, оригінальність, гнучкість, усвідомленість, фантастичність, прагнення до інтелектуальної новизни і т. д. [52, 53].

Для того, щоб ефективно розвивати творчі здібності, які є основою здійснення творчої діяльності, передусім слід з'ясувати, що ж являють собою творчі здібності. Психологи враховують філософське тлумачення здібностей як індивідуальних особливостей особистості, які є суб'єктивними умовами успішного виконання певного виду діяльності, і їх не можна зводити до наявних у людини знань, умінь і навичок. Здібності виявляються, передусім, у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами і прийомами певної діяльності, а також є внутрішніми психологічними регуляторами. Сучасна психологія визначає здібності як: «індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності і є умовою її успішного виконання. Від здібностей залежить успішність здобування знань, навичок і вмінь»; творчі здібності – це «стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності».

У працях психологів Б.Ананьєва, В.Андрєєва, К.Платонова Я.Пономарьова, С.Рубінштейна, Б.Теплова творчі здібності визначено як інтегративну властивість особистості, що детермінується мотиваційним, когнітивним, емоційно-вольовим, комунікативним та рефлексивним компонентами. Підходи до вивчення творчих здібностей, розглядаються

переважно як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж.Гілфорд, Ф.Баррон, Ф.Гальтон Д.Заррінгтон, М.Уаллах, Е.Торренс, М.Холодна та ін.).

Науковий підхід до вивчення здібностей першим застосував англійський психолог Ф.Гальтон, який обґрунтував і виявив основні закономірності, а також чинники, що впливають на їхній розвиток: спадковість і середовище. Ця думка у подальшому була розвинена в дослідженнях Б.Ананьєва, І.Беха, Л.Виготського, О.Ковальова, Г.Костюка, В.Крутецького, О.Леонтьєва, В.М'ясищева, С.Рубінштейна та ін. Таким чином, вчені вважають, що здібності – це синтез властивостей та якостей особистості, що забезпечує успішність виконання того чи того виду діяльності. Сучасна вітчизняна психологія здебільшого дотримується думки про те, що здібності формуються на основі задатків під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем. Долучаючись до діяльності, «суб'єкт мобілізує свої задатки, які переструктуровуються, сплавляються і утворюють якісно нове утворення – здібності». За класифікацією, що наводять психологи, здібності поділяються на: загальні – такі, що виявляються в будь-якій діяльності, і спеціальні – характерні для певних її видів (математичні, технічні, музикальні, образотворчі та ін.). Кожна здібність при цьому становить складну синтетичну якість людини, в якій поєднано окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення).

Узагальнюючи погляди науковців (Н.Лейтеса, В.Моляко, С. Рубінштейна, Б.Теплова та ін.), О.Музика робить такі висновки: здібності – це складні системні індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності та є умовою її успішного виконання; вони поділяються на загальні й спеціальні; здібності пов'язані з будь-яким психічним процесом – сприйняттям, відчуттям, мисленням, уявою, пам'яттю – та є вищим етапом їхнього розвитку; структуру здібностей складають: задатки; сенсорно-перцептивні, інтелектуальні та розумові можливості; емоційно-вольові чинники; високий рівень створення

нових образів, фантазія, уява; першооснову здібностей до різних видів діяльності становлять саморегуляція і розумова активність (інтелект) у їх взаємодії; здібності завжди є результатом розвитку, який відбувається на основі задатків у процесі навчання і виховання за певних соціальних умов. Творчі здібності, на думку вченого, відносяться до загальних, оскільки вони, як і інші види загальних здібностей, виявляються у будь-якій галузі життєдіяльності на певному рівні [52].

У психолого-педагогічних дослідженнях компонентний склад творчих здібностей підлягає різнобічним дослідженням. Уродженою анатомо-фізіологічною основою здібностей С.Рубінштейн вважав задатки. На його думку, здібності «виводяться із будь-якого психічного процесу – сприйняття, відчуття, мислення, уяви, пам'яті і є вищим етапом їх розвитку».

У роботах О.Леонтьєва, Г.Костюка, Б.Теплова здійснено диференціацію здібностей, виокремлено природні, біологічні та суспільно-історичні (специфічно людські) за своїм виникненням, а також стверджується, що здібності завжди є результатом розвитку, який відбувається в процесі навчання і виховання індивіда.

Деякі вчені йдуть шляхом виділення не окремих компонентів творчих здібностей, а й намагаються виділити їх інтегративні характеристики. Так, наприклад, російський психолог Д.Богоявленська виявляє цілісну «одиницю дослідження» творчості [29, с. 89]. Як вважає психолог, адекватною одиницею у вивченні творчості може бути лише та, яка відображає пізнавальні та мотиваційні характеристики творчої особистості в їх єдності. Такою «одиницею дослідження» творчих здібностей вона пропонує розглядати інтелектуальну ініціативу, яка розуміється як продовження розумової діяльності за межами того, що вимагається.

Заслуговує на увагу точка зору Д.Богоявленської про те, що основною умовою розвитку креативності є розвиток особистості дитини. У дітей з високим рівнем креативності до 7 років практично сформовані найважливіші

характеристики особистості – позитивне відношення до себе і оточуючого світу, розвинена рефлексія; діти з середнім та низьким рівнем креативності мають середній та низький рівень розвитку особистісних якостей. Таким чином, аби не знищити творчий потенціал дитини, не загальмувати її розвиток, потрібно не тільки розвивати креативність, а й створювати умови для розвитку її особистісних якостей, бажання діяти у відповідності до загальнолюдських цінностей і домагатися результату.

У контексті дослідження проблеми розвитку творчих здібностей у дошкільному віці важливою для нас є думка Л.Виготського, який вважає творчість постійним супутником дитячого розвитку, результатом якої є ініціативність і самостійність мислення, здатність до самовираження у творчому акті. Автор зауважує, що «найвищий вияв творчості і досі доступний лише небагатьом обраним геніям людства, але в буденному житті, що оточує нас, творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в ньому міститься щось нове, зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини» [16].

Роль гри та продуктивних видів діяльності для розвитку творчих здібностей досліджували Е.Гаспарова, Т.Комарова, Т.Казакова, О.Леонт'єв, І.Ликова, Н.Сакуліна, Л.Фесюкова, Є.Флеріна та ін.

Ми підтримуємо точку зору О.Леонт'єва, що процес навчання – це процес діяльності дитини, спрямований на становлення її свідомості в цілому. Саме це і є діяльнісним підходом в освіті. Процес навчання є завжди навчанням діяльності. Включення дитини у творчу діяльність на основі методів театралізованих ігор, творчих завдань та стимулювання творчої діяльності створює умови не тільки для розвитку творчих здібностей, але й для формування стійкої системи знань і системи цінностей [62].

Слід зазначити, що психологічний аспект проблеми формування творчої індивідуальності дитини дошкільного віку пов'язаний з дослідженням творчості як психологічного процесу і сукупності властивостей особистості.

Поняття «творча індивідуальність людини» спеціально не розглядається у жодному з словників, але зустрічається в ряді педагогічних досліджень Р.Богданова, Г.Грішина, О.Іванова, М.Казакіна, В.Максакова, Л.Мільто В.Кан-Калика, Н.Нікандрова, Л.Новікова, Н.Пілюгіна, В.Сластьоніна та ін.

Більшість авторів вживають поняття «творча індивідуальність людини» як синонім поняття «індивідуальність». У наукових роботах нерідко використовуються поняття «творча індивідуальність» і «творча особистість» як синонімічні. Всі названі поняття індивідуальність, творча індивідуальність, особистість, творча особистість не є тотожними, хоча й знаходяться у прямій взаємозалежності. У наукових дослідженнях В.Андрєєва, Т.Гальченко, В.Кузьменка, В.Моляко, Н.Посталука, Н.Вишнякова та ін. поняття творчої індивідуальності трактується як певна якість особистості, яка полягає в її самостійності, цілісності, самобутності, спрямованості на творче перетворення довкілля і готовності змінювати себе [61].

Розглядаючи проблему формування творчої індивідуальності, ми проаналізували психологічні дослідження у контексті розвитку творчої особистості. Більшість психологів (К.Абульханова-Славська, А.Асмолов, Є.Варламова, Є.Корабльова, С.Корсаков, А.Маслоу, С.Рубінштейн, С.Степанов) схиляються до думки, що індивідуальність проявляється і розвивається на основі особистісного розвитку. Вона є не щось особливе, відірване від особистості, а її невід'ємна частина, що забезпечує завершеність усіх особистісних утворень [15], але вона ширша, багатша, яскравіша за соціальну сутність людини, закріплену в особистісних утвореннях, за рахунок природних характеристик. Конкретні поєднання природних і соціальних властивостей, таких, як схильності і здібності, дозволяють людині саморозвиватися, самореалізовуватися, самостверджуватися з найбільшою повнотою, виявляючи творчість у діяльності і взаєминах.

Відтак, результати теоретичного аналізу наукових досліджень свідчать, що поняття особистість і індивідуальність взаємозалежні і не розглядаються

окремо один від одного. Тому найбільш ефективними програмами розвитку творчої індивідуальності є ті, в основі яких лежить розвиток особистості дитини [1].

На ролі дитинства, як сенситивного періоду для розвитку творчості особистості наголошує у своєму посібнику «Психологія особистості» Н.Ліфарєва. Вчена, досліджуючи роль дитинства у становленні особистості, зазначає, що у ранньому дитинстві особистісні риси формуються в результаті взаємодії генотипу і середовища, а потім розвиваються вже на основі соціально-психологічних законів. «У дошкільному віці оформлюються задатки, проте сенситивний період розвитку здібностей на їх основі продовжується аж до закінчення школи». На думку дослідниці, «від народження до підліткового віку дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, пристосовується, наслідує».

Виходячи зі змісту наукових досліджень В.Кузьменко зазначимо, що вчена визначає такі ефективні психолого-педагогічні умови розвитку індивідуальності дитини 3-7 років, серед яких: перебудова освітнього простору та стилю спілкування вихователів з дітьми від фронтального до індивідуалізованого, підвищення їхньої психологічної компетентності, оволодіння ними методами вивчення індивідуальних відмінностей, фіксації та аналізу отриманих даних, розроблення та комплектації індивідуалізованих освітніх програм. Авторкою теоретично та експериментально доведено, що визначальним для розвитку творчої індивідуальності дошкільника, його творчих здібностей є гармонійна активізація процесів творчості, суб'єктності та довірливості, а наявність певних властивостей (цілепокладання, вибірковості та винахідливості) забезпечує та супроводжує цей процес [6].

Як зазначалося вище, останнім часом разом із здібностями до творчості в центрі уваги дослідників перебуває явище креативності. До ознак креативності науковці відносять наявність інтелекту та ініціативи, своєрідну відкритість досвіду, чутливість до нового, вміння бачити та вирішувати проблеми. Ця

якість особистості, з одного боку, реалізується у процесі творчості і виступає її мотиваційною основою, а з іншого – розвивається і формується залежно від особливостей і умов його протікання.

Про це йдеться й у наукових філософських та психологічних дослідженнях М.Бердяєва, В.Виготського, Д.Узнадзе, О.Леонтьєва, А.Лурия, Л.Левчука, М.Ярошевського, П.Гайдєнка, В.Шинкарука, Ю.Іщенко та ін. Різні аспекти творчості та креативності також досліджували Г.Гарднер, М.Грубер, К.Тейлор, Дж.Гілфорд, В.Моляко, Ю.Трофимов та багато ін. Зокрема, вчені наголошують, що творчість і креативність не можуть існувати один без одного. Науковці розуміють креативність як особливість інтелекту, як специфічну потребу людини у пошуково-перетворювальній діяльності; деякі науковці ототожнюють креативність з творчістю.

Дослідженням творчості та креативності особистості дітей дошкільного віку займалися К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, Д.Богоявленська, Л.Виготський, Д.Ельконін, О.Запорожець, Г.Костюк, Р.Немов, Я.Пономарьов, В.Роменець, С.Рубінштейн та ін. На думку вчених, для креативності характерна наявність таких рис особистості, як-то творчий потенціал, ініціативність, творча активність, імпровізаційність, творча спрямованість. Ці риси визначають індивідуальність особистості, уможливають її оптимальну інтеграцію в соціум. Добре вивченими є окремі складники креативності як особистісної якості, що виявляються у діяльності дитини. Сучасна наука розглядає креативність як цілісний особистісний феномен [8].

Проблема розвитку творчих здібностей дитини дошкільного віку, творчості і обдарованості була предметом наукового пошуку таких психологів як В.Моляко та О.Музика. Вчені відзначають, що задатки – це вроджене утворення, а здібності – набуте. Від початку, здібності – це не причина успішності людини в діяльності, а наслідок розвитку задатків у діяльності. Включаючись у діяльність, суб'єкт мобілізує свої задатки, які

переструктуровуються, сплавляються і утворюють якісно нове утворення – здібності [8, с. 37].

На думку В.Моляко та О.Музики адаптація до предметного середовища починається майже відразу після народження дитини і потім починається процес розвитку здібностей. Перші прояви творчих здібностей та творчості спостерігаються в дошкільному віці у формі спроб самостійного виконання діяльності. Вчені визначають умови розвитку творчих здібностей дошкільників: розвиток здібностей дитини зумовлюється дією ряду соціальних чинників, серед яких – соціальна ситуація розвитку та провідна ігрова діяльність. Спонтанний розвиток здібностей і зародження творчості дошкільників, що відбувається в умовах ігрової та продуктивних видів діяльності, спрямовані на задоволення потреби у визнанні з боку найближчого соціального оточення. Точне відтворення дій дорослого стає метою активності дошкільників, за яке вони очікують визнання. У своїх дослідженнях вчені розкривають проблеми мотивації творчої активності, розвиток здібностей та обдарованості, ціннісні аспекти становлення особистості, розвиток здібностей та обдарованості. Так, обдарованість за В.Моляко та О.Музикою – це передусім творча обдарованість, а обдарована особистість – це творчо обдарована особистість [31].

Серед компонентів творчих здібностей В.Моляко виокремлює такі: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність та критичність; гнучкість мислення; сміливість та міцність; енергійність [15, с. 115].

Відрізняються повнотою аналізу компонентного складу творчих здібностей роботи зарубіжних психологів В.Андрєєва та О.Яковлева. Творчі здібності, вважають вони, – це якості і властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної, комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху. Вони виділяють такі компоненти творчих здібностей: мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес, почуття захопленості, емоційний сплеск,

радість відкриття; прагнення до творчих досягнень; прагнення до лідерства; прагнення до отримання високої оцінки; почуття обов'язку, відповідальності; особиста значущість творчої діяльності; прагнення до самоосвіти, самовиховання); інтелектуально-логічні здібності (здібність аналізувати, порівнювати; здібність виділяти головне, відкидати другорядне; здібність описувати явища, процеси; здібність давати визначення; здібність пояснювати; здібність доводити, обґрунтовувати; здібність систематизувати та класифікувати); інтелектуально-евристичні здібності (здібність генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність бачити суперечність; здібність переносити знання та вміння у нові ситуації; здібність відмовитись від нав'язливої ідеї, подолати інертність мислення; незалежність суджень; критичність мислення, здібність оцінково характеризувати); самоорганізаційні здібності (здібність бачити мету в побічній меті, планувати діяльність і раціонально використовувати час; здібність до самоконтролю; здібність до об'єктивного самооцінювання; старанність; здібність до рефлексії та корекції; здібність до вольових зусиль); комунікативні здібності (здібність акумулювати та використовувати творчий досвід інших; здібність до співпраці; здібність організувати колективну навчально-творчу діяльність; здібність відстоювати свою думку та переконувати інших; здібність уникати конфліктів та успішно розв'язувати їх) [28].

Звичайно, кожен із зазначених компонентів творчих здібностей відіграє певну роль у процесі творчої діяльності. Однак більшість авторів у своїх дослідженнях як основу творчих здібностей виділяють інтелектуальний компонент. Інтелектуально-евристичні здібності називають творчими, у вузькому значенні слова креативними. Саме вияв цих властивостей характеризує діяльність як творчу. Нам імпонують припущення вчених, що розвиток творчості та творчих здібностей дошкільників здійснюється на основі ціннісної регуляції наслідування, а усвідомлення дошкільниками випадкових продуктивних інвенцій та подальше цілеспрямоване їх використання для

отримання творчого результату є одним із механізмів розвитку творчих здібностей у наслідуванні.

Підтримуючи думку названих учених, І. Волощук зазначає, що інтелект відіграє в житті людини виняткову роль. За допомогою інтелектуальних здібностей людина пізнає світ, пристосовується до нього і видозмінює його. Людина народжується з певними інтелектуальними задатками. У різних людей вони різні. У процесі навчання та виховання інтелектуальні задатки розвиваються і проявляються у формі інтелектуальних здібностей. Проте розвиток інтелектуальних задатків не може відбуватися безмежно. Людина обмежена у своєму розумовому розвитку і обмеження ці визначаються інтелектуальними задатками, даними їй природою від народження. Тільки за умов правильного навчання та виховання людина здатна піднятися у своєму розумовому розвитку до найвищої, визначеної генетично, висоти. Без забезпечення оптимальних освітніх умов особистість не використає повністю наявні інтелектуальні резерви. З інтелектом, на думку вченого, потрібно зв'язати анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, які ми називаємо інтелектуальними задатками [36].

Я.Пономарьов вважає, що творчі здібності безпосередньо не визначені діяльністю інтелекту, але все ж таки визнає їх зв'язок. Відповідно до його концепції творчий акт включений в контекст інтелектуальної діяльності за схемою: на початковому етапі постановки проблеми – активне свідомість, потім, на етапі вирішення – несвідоме, а на третьому етапі, коли відбувається відбір і перевірка правильності рішення – знову активізується свідомість. Реальні творчі досягнення в більшості областей вимагають підвищеного інтелекту, хоча високий рівень інтелекту може і не приводити до творчих проявів. Узагальнюючи наявні в психологічній літературі дослідження проблеми розвитку творчих здібностей В.Юркевич зазначає, що для високого розвитку творчих здібностей необхідний рівень розумового розвитку вище середнього, після досягнення цього рівня подальше його підвищення не

позначається на креативності. Разом з тим дуже високий рівень може заважати творчості [6].

Проблема розвитку творчих здібностей дитини дошкільного віку була предметом наукових пошуків Є.Тунік і В.Опутнікова, які відзначають, що творчо обдарована дитина є надзвичайно допитливою, демонструє високий енергетичний рівень (високу продуктивність або інтерес до безлічі різних речей); часто робить все по-своєму (незалежна, нонконформіст); винахідлива в іграх, у використанні матеріалів та ідей; часто висловлює багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації; здатна по-різному підійти до проблеми або до використання матеріалів (гнучкість); здатна продукувати оригінальні ідеї або знаходити оригінальний результат; вона схильна до завершеності і точності в художньо-прикладних заняттях дітей [12].

Педагогічний аспект проблеми розвитку творчих здібностей полягає в аналізі досліджень вітчизняних та зарубіжних педагогів, прогресивні ідеї яких є значущими в контексті нашого дослідження. Аналіз педагогічних досліджень, виконаних протягом останніх років, свідчить про значний інтерес науковців до проблеми визначення факторів і умов розвитку різноманітних феноменів, що характеризують творчий потенціал особистості: творчих здібностей (Л.Руденко, М.Роговенко, Н.Слюсаренко, І.Теплицький, М.Титаренко, Л.Тихенко, Л.Шпак), творчої діяльності (С.Мельник, О.Расказова), творчої активності (Г.Костюшко), творчої самореалізації (Н.Комісаренко, Л.Левченко), творчого самовиявлення (В.Костюк), творчого мовного самовираження (Л.Березовська), художньо-творчого потенціалу (В.Ростовщик), творчої уяви (Т.Чурпіта), креативного мислення (Л.Баранова), особистісної творчості (О.Лаврентьева), творчої особистості (В.Рибалка, М.Вайновська, В.Кисільова) тощо.

Творчий розвиток особистості у дошкільному віці розглянуто у доробку А.Богущ, О.Кононко, Т.Поніманської; у роботах О.Кульчицької висвітлено проблеми обдарованості та її ранньої діагностики; проблеми розвивального навчання описано в працях Ш.Амонашвілі, Б.Нікітіна.

Розвиток творчих здібностей у різних напрямках виховної роботи досліджують Н.Ветлугіна (художньо-естетичне виховання), В.Нечаєва (трудове виховання), В.Котирло (виховання гуманних почуттів), М.Марковська (ознайомлення з природою, організація дослідницької роботи) [12].

У працях В.Сухомлинського проблема становлення творчої індивідуальності посідає значне місце. Педагогом було створено новаторську методику підтримки індивідуальної своєрідності дитини, основою якої стала опора на емоційні переживання дитини, як необхідну умову розвитку її творчих здібностей. На думку автора, людська індивідуальність – це неповторний світ думок, почуттів, волі, характеру переживань. Вона розкривається та набуває розвитку через діяльність, від неї залежить повнота духовного життя людини, щастя. В.Сухомлинський вважав, що становлення творчої особистості, неможливе без індивідуального підходу до дитини [69].

У розроблення педагогічних умов, що сприяють розвитку творчої особистості, вагомий внесок у вітчизняну педагогічну науку зробив видатний педагог К.Ушинський. Він зазначав, що індивідуальність реалізує себе в діяльності відповідно до потенційних задатків, потреб, внутрішніх мотивів та ціннісних орієнтацій. Вчений підкреслював, що, оскільки освітній заклад є тим середовищем і простором, де вихованець засвоює нові знання і способи діяльності, має можливості для використання творчого потенціалу та досягнення певного рівня самореалізації індивідуальності, то головною функцією є створення відповідних педагогічних умов для саморозвитку творчої індивідуальності вихованця. До таких умов К.Ушинський відносив ґрунтовну обізнаність причетних до педагогіки щодо природи людської індивідуальності; побудову навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів та пошуків «засобів виховного впливу» у «природі людини»; організацію творчої діяльності вихованців, що залишала б «розумний простір для їх самостійного життя, серця і волі» [61].

Дослідженням організаційно-педагогічних умов та критеріїв ефективності творчого розвитку дитини дошкільного віку займалась і С.Уфімцева. В розрізі нашого дослідження значущим є те, що вчена розробила зміст, форми та методи діяльності педагогічного колективу з розвитку творчих здібностей дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Аналіз літератури показав, що науковці по різному трактують поняття «творчі здібності»: Т.Равлюк, Т.Москалець, С.Баган, Е.Зверева розглядають творчі здібності, як синтез властивостей особистості, які характеризуються ступінню відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності [84]; К.Цюлковський визначає творчі здібності як продукт саморуху, самостійного розв'язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей зв'язків між предметами і явищами, продукт роботи мозку на шляху «від відкриття істин, усім відомих, до відкриття істин, нікому невідомих»; В.Рогозіна вважає, що творчі здібності є особливим видом розумових здібностей, які виражаються в умінні породжувати мислительну діяльність за межами вимог, відхилятися під час мислення від традиційних норм, генерувати різноманітні оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення [62]; В.Моляко, розділяючи позицію попереднього автора щодо елементів творчих здібностей, додає до їх структури ще такі компоненти як здатність до саморегуляції та самооцінку [66].

Важливим для нашого дослідження є те, що педагоги вважають формування здібностей керованим психолого-педагогічним процесом, що включає вплив на мотиви творчої діяльності (О.Дусавицький, О.Киричук), пізнавальні інтереси (Н.Бібік, Г.Щукіна), загальнонавчальні вміння (Н.Каневська, Н.Підгорна, О.Савченко). Разом із тим, на думку педагогів, серйозними перешкодами у справі впровадження новітніх методів та прийомів розвитку творчих здібностей дітей є, по-перше, тривалий перехід з авторитарної до особистісно орієнтованої моделі взаємодії педагога з вихованцем, який реалізовано далеко не у всіх закладах дошкільної освіти, по-

друге, недостатня розробленість системи роботи з розвитку творчих здібностей дошкільників у різних видах освітньої діяльності, в умовах закладів дошкільної освіти.

Таким чином, можна резюмувати, що науковці у психолого-педагогічних дослідженнях вважають, що дошкільний вік є сенситивним періодом розвитку творчих здібностей. Творча діяльність активізує розвиток творчих здібностей особистості, виступає гарантом формування потреби в постійному пошуку, накопиченні знань.

Отже, з метою розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку вихователю необхідно організувати освітній процес так, щоб діти мали змогу реалізувати максимум можливостей для випробовування себе в творчій діяльності. Правильно організований освітній процес безумовно буде сприяти розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

1.2. Вікові особливості розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Дошкільний вік є найбільш сенситивним періодом для розвитку творчих здібностей: у дітей цього віку більшість психічних процесів, зокрема, пам'ять, мислення, сприймання, уява, почуття, перебувають на стадії становлення, зміни, розвитку. Саме тому вони надзвичайно рухливі, нестійкі, мінливі, суперечливі. Дитина, реалізуючи задум в продуктивній діяльності, відчувається вільною; вона не скута досвідом, знаннями, не обмежена заборонами, які не дають їй змоги вільно оперувати предметами, матеріалами тощо. А вільний рух думки поза межами відомого допомагає знайти й неочікуваний розв'язок. Виникнення у дітей несподіваних зіставлень й узагальнень, оригінальних думок, можливо, певним чином і пояснюється браком засвоєних способів аналізу, готових штампів, новизною для них власне розумової роботи. Через

ігровий тренінг творчості проходить кожна дитина, і він їй необхідний. Усе це, з одного боку, спричинює істотні недоліки в характері дитячої творчості, з другого – надає їй важливого значення й переваг перед творчістю дорослого.

Для виникнення творчого задуму дитині важливо мати яскраві враження, певні уявлення джерелом яких є різноманітний предметний та природний світ, соціальні явища, література, різні види діяльності. Досвід свідомості малюка розширюється за рахунок виникнення у його сприйманні образів та феноменів сприймання (чуттєво сприйнятих об'єктів або явищ без урахування будь-яких навіть найбільш базових вербальних знань про них. Такий стан речей властивий дитячому віку, його віковим особливостям сприймання, коли знань про оточуючу дійсність, готових сенсорних еталонів явно бракує для чіткої ідентифікації образів. Саме у дошкільному дитинстві, коли вся або майже вся інформація є для дитини новою, а категоріальна система ще не сформована, повсюди в ході пізнання з'являються нові уявлення, феномени сприймання дійсності, що мають в дошкільному віці свої особливості виникнення та трансформації. Це накладає свій відбиток на весь процес онтогенезу психіки дошкільника, його творчої діяльності. І, навпаки, закономірності дитячого розвитку провокують формування специфічного перцептивного досвіду, досвіду пізнання.

Ж.Піаже, Р.Стернберг підкреслював важливість для дитини дошкільного віку прикладів наслідування, наявність зразка творчої поведінки значимого дорослого: «Творчі здібності розвиваються не тоді, коли педагог або батьки говорять дітям про необхідність їх розвитку, а тоді, коли дорослі показують їм, як треба робити» [15].

На думку Д. Ельконіна період від трьох до п'яти років сприятливий для формування творчості тому, що дитина до цього віку, з одного боку, готова до соціалізації (сформованість мовлення), а з другого – ще не соціалізована. Для дитини весь світ ще загадковий та проблемний. За даними вченого, у віці

близько трьох років у малюка з'являється потреба діяти, як дорослий, «зрівнятися з дорослим» (Є.Суботський) [29].

За дослідженнями О.Запорожця, Л.Божович, Д.Ельконіна, О.Леонтьєва, дошкільне дитинство – період початкового фактичного утворення особистості, розвитку особистісних «механізмів» поведінки. «В дошкільні роки розвитку дитини зав'язуються перші вузлики, встановлюються перші зв'язки та відношення, які утворюють нову єдність діяльності й водночас нову вищу єдність суб'єкта – єдність особистості» Від того, що буде закладено в дошкільному віці, великою мірою залежить, чи керуватиметься дитина, сприймаючи та оцінюючи події, явища зовнішнього світу раз і назавжди заданими стереотипами й шаблонам.

Варто зазначити, що віковий аспект як одна з причин розвитку творчих здібностей, на сьогодні вивчена ще не достатньо. Існують дві точки зору на цю проблему. Прихильники першої виділяють дві фази розвитку обдарованості та креативності: 1. Розвиток «первинної» обдарованості та креативності як загальної творчої здатності, не спеціалізованої по відношенню до певної сфери людської життєдіяльності. Сенситивний період цього етапу настає в 3-5 років. У цей час наслідування значущому дорослому є основним механізмом формування обдарованості та креативності. До 6 років починається спад творчої активності. Це пов'язують із зростанням критичності і розсудливості в свідомості дитини. Дитина перестає бачити можливість відхилення від стереотипної, вказаної соціальним середовищем поведінки.

2. Другий – це підлітковий і юнацький вік (можливо, від 13 до 20 років). У цей період на основі «загальної» обдарованості та креативності формується «спеціалізована» креативність, пов'язана з певною сферою людської діяльності. На цьому етапі особливо значущу роль грає професійний зразок, підтримка сім'ї й однолітків. У цьому віці молоді люди шукають і визначають для себе зразок, якому вони прагнуть наслідувати, аж до ототожнення. Зокрема цю позицію підтримує В.Дружинін. При завершенні другої фази він виділяє ще

одну стадію розвитку творчої здатності, коли формується негативне ставлення до колишнього ідеалу і власної наслідувальної продукції. Таким чином, прихильники цієї теорії повністю виключають можливість розвитку творчої здатності у молодших школярів і підлітків і пов'язують цей процес з процесом соціалізації особистості. Прихильники другої позиції розглядають процес розвитку творчих здібностей через розвиток когнітивної діяльності.

Так, В.Юркевич зазначає про подвійну природу обдарованості та креативності. Вона виділяє «наївну» креативність дошкільника (від 3 до 6 років) і «культурну» креативність, що формується у початковій школі. «Наївна» креативність виникає внаслідок бідності досвіду дитини, від наївної безстрашності її думки. У міру накопичення знань, зразків поведінки дитяча креативність зникає і з'являється принципово інша креативність – складне утворення, в якому «особистісні особливості людини особливим чином сплавляються з деякими характеристиками її пізнавальної потреби і когнітивної діяльності» [6].

У рамках дослідження творчості науковці виокремлюють сенситивні періоди для розвитку творчих здібностей та творчого мислення. Так, Н.Лейтес зазначає у своїх наукових дослідженнях про вікові чинники обдарованості, «вікову обдарованість», розуміючи під цим поняттям змінний характер цього утворення. Він вважає, що обдарованість є «перескакування» на інший віковий етап. Виявлення ранніх ознак обдарованості Н.Лейтес пов'язує з виявленням індивідуальних рис інтелекту [23].

Л.Венгер вважає, що обдарована дитина – це дитина, яка найповніше пройшла свій вік. Підтримуючи його точку зору, В.Юркевич наполягає на віковому підході до проблеми творчих здібностей. На противагу Л.Венгеру Є.Кравцова вважає, що творчі здібності є радше особливістю психічного розвитку дітей дошкільного віку, ніж їх індивідуальною характеристикою [15]. У концепції Л.Венгера творчі здібності розглядаються як компонент загальної

обдарованості поряд з розумовими здібностями та пізнавальною активністю, а центральне місце займають розумові здібності.

Основою формування творчих здібностей у дошкільному віці, на думку Д.Богоявленської, виступає наочне моделювання та здатність до символізації як розумова дія, що формується в цьому віці і виступає засобом реалізації і розумових і творчих здібностей. Аналогом розвитку творчих здібностей виступає розвиток творчої уяви. Для Д.Богоявленської нижньою межею розвитку творчих здібностей є початок молодшого шкільного віку. Інтелектуальна активність є новоутворенням шкільного віку, а вияв її у дітей 6 років є свідченням випередження розвитку. Іншої думки дотримуються О.Дьяченко та А.Кирилова. Вони вважають, що пік креативності припадає на 3 і 6 років, а у 4-5 років спостерігається спад креативності [31].

Порівнявши дані дослідження з періодизацією психічного розвитку, можна зробити висновок про те, що рівень оригінальності як показник розвитку уяви дитини підвищується в системі «дитина-суспільний предмет» (3 роки) і знижується в системі «дитина-суспільний дорослий» (6 років). Це суперечить думці про розвиток уяви у рольовій грі. Причина цього полягає в тому, що виникаючи на пікові розвитку оригінальності в 3 роки, рольова гра має на меті засвоєння норм стосунків між людьми, їх програвання та моделювання. У центрі уваги знаходяться реальні стосунки дітей, їх домовленості, логіка і правила дій, що веде до реалістичнішого і простого сюжету. Тому у віці 4-6 років спостерігається спад оригінальності, що пояснюється завданнями віку – засвоєнням норм і правил поведінки, соціальної орієнтації в культурі, примірюванням на себе ролей.

Окрім актуальності особистісних та процесуальних характеристик у творчості важливо також враховувати сприятливі періоди її онтогенезу. У своїх наукових дослідженнях В.Дружинін і Н.Хазратова доводять, що розвиток творчості проходить щонайменше дві фази. Перша фаза – розвиток «первинної креативності» як загальної творчої здібності, не спеціалізованої щодо

відповідної галузі людської життєдіяльності. Сенситивний період цього етапу настає у 3-5 років. У цей час наслідування дитини значущому дорослому, як креативному взірцю, є основним механізмом формування творчості. Можливо також, що на якийсь період креативність переходить у латентний стан (феномен «дитячої творчості»).

Друга фаза – підлітковий і юнацький вік (від 13 до 20 років). У цей період на основі «первинної креативності» формується «спеціалізована креативність»: здібність до творчості, пов'язана з відповідною сферою людської діяльності, як її «зворотна сторона» – доповнення й альтернатива. Зростаюча критичність та розсудливість можуть бути перепорою для креативності, але вони необхідні для нормального функціонування інтелектуального процесу, оскільки творчий продукт врешті-решт повинен бути адекватним.

Слід зауважити, що видатні досягнення складають лише одну з ознак обдарованості в дитячому віці і не гарантують творчих досягнень у дорослому житті. Розвиток творчих здібностей може бути затриманий і навіть придушений на будь-якому віковому етапі. Так, наприклад, у перші роки життя дитини чутливість та інтуїтивність правої півкулі підтримується та розвивається досить успішно і в родині, і у закладі дошкільної освіти. Але, чим ближче вік дитини наближається до 7 років, тим більше уваги приділяється розвитку лівої півкулі (з кожним днем скорочується кількість часу, відпущеного для співу, прослуховування музики, танців і спортивних занять, ліплення та малювання – їх витісняють заняття рахунком, грамотою і читанням). З першого року навчання 90% шкільного часу приділяється предметам, спрямованим на розвиток лівої півкулі і як наслідок, художньо-обдаровані діти відчують у школі найбільший дискомфорт. Чим більш логічно та послідовно роз'яснюється новий матеріал, тим важче їм його засвоїти [53].

Отже, головними чинниками, які впливають на розвиток творчих здібностей, творчої активності, творчого мислення в старшому дошкільному віці є: підсвідома емоційно-інтуїтивна царина, що включає: позитивну

емоційність, емпатійність, імпульсивність, швидкість, інтуїтивну флексибільність, а також деякі види уваги та антиципацію; свідомо інтелектуально-когнітивна царина, до якої належать такі компоненти когнітивних процесів як продуктивне мислення, інтелект, інтелектуальна активність, інтелектуальна гнучкість, оригінальність, рефлексія, самооцінка та свідомість, що формуються в процесі адаптації дітей старшого дошкільного віку до соціального середовища.

Одним з найважливіших факторів творчого розвитку дітей є дотримання принципів, які будуть являти собою цілеспрямований процес, спрямований на досягнення кінцевої мети – розвиток творчих здібностей [84]. У процесі навчання з метою розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку вихователям слід враховувати оптимальність як найдоцільніший принцип організації життєдіяльності дитини та педагогічного процесу загалом. Мінімальний розвивальний вплив може виявитися недостатнім для повноцінного розвитку дитини, а максимальний – надмірним, навіть гальмівним для неї.

Орієнтиром у доборі педагогом адекватних засобів розвивального, виховного та навчального впливів на особистість з метою розвитку її творчих здібностей є її вік та індивідуальний життєвий досвід. Тому першим принципом розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку є урахування їх вікових та індивідуальних особливостей. Другим принципом вважаємо створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя.

З метою реалізації даного принципу вихователю слід створювати індивідуальний та особистісний підхід, який передбачає комплекс форм, методів, прийомів, засобів, що культивують у дитини її сутнісні сили, індивідуальну своєрідність та неповторність, активізують самоактивність, формують механізми творчого саморозвитку. Це розширює уявлення дорослого

про ймовірні прояви дошкільником творчої поведінки і дає можливість оптимізувати його індивідуальні творчі тенденції [3].

Організуючи творчу діяльність дошкільників вихователям, слід враховувати й принципи об'єктивності, науковості та доступності, тобто розкриття психічних особливостей розвитку дошкільника в його власних закономірностях, за законами дитячого розвитку та змісту дитячої психіки на цьому віковому етапі.

Тому третій принцип – сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей. Освітній процес закладу дошкільної освіти має бути спрямованим на забезпечення балансу: прагнень дитини до самореалізації та самозбереження; її фондів «можу» (знань, умінь, навичок, здібностей) і «хочу» (інтересів, бажань, планів, намірів, почуттів); запрограмованого та спонтанного в бутті дошкільника; колективного та особистісного; проявів компетентності у різних сферах життєдіяльності; напрямків виховної роботи; форм організації життєдіяльності (спеціально організованих дорослим занять та самостійної діяльності дітей); виховних та навчальних технологій; форм організації педагогічної роботи (групових та індивідуальних) [37].

Наступний принцип розвитку творчих здібностей полягає в наданні дитині великої волі у виборі діяльності, у чергуванні справ, у тривалості занять однією якою-небудь справою, у виборі способів і т.д. Тоді бажання дитини, її інтерес, емоційне піднесення послужать надійною, гарантією того, що вже більша напруга розуму не приведе до перевтоми, а піде дитині на користь. Але надання дитині такої волі не виключає, а, навпаки, припускає ненав'язливу, розумну, доброзичливу допомогу дорослих. Це і є четвертий принцип успішного розвитку творчих здібностей – інтеграція навчальної та ігрової діяльності.

Говорячи про проблему розвитку творчих здібностей дітей, хотілося б також підкреслити, що ефективний розвиток можливий лише при спільних зусиллях як з боку вихователів дошкільних установ, так і з боку родини. На

жаль, з практичного досвіду знаємо, що відсутня належна підтримка з боку батьків, а особливо, якщо це стосується педагогіки творчості [35].

Тому вважаємо за доцільне проводити спеціальні бесіди і лекції для батьків, на яких би розповідалося про те, чому так важливо розвивати творчі здібності з дитинства, які умови необхідно створювати в родині для їхнього успішного розвитку, які прийоми та ігри можна використовувати для розвитку творчих здібностей у родині, а також рекомендувати батькам спеціальну літературу з цієї проблематики.

1.3. Характеристика екологічної освіти як засобу розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки при наявності екологічної культури, широких екологічних знань, які повинні формуватися, починаючи з дошкільного дитинства. Дошкільна ланка є фундаментом створення нового освітнього простору, важливий етап у становленні екологічної культури особистості.

Екологічна освіта – це безперервний процес навчання та виховання, спрямований на розвиток екологічної освіченості і вихованості дітей, накопичення екологічних знань, формування вмій і навичок діяльності в природі, пробудження високих морально-естетичних почуттів, придбання високоморальних особистісних якостей у здійсненні природоохоронної роботи. Мета екологічної освіти дітей дошкільного віку полягає у формуванні у дітей елементів екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, розвитку позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля, реалістичних уявлень про явища природи, практичних вмій, дбайливого ставлення до її компонентів.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-

ціннісних орієнтацій особистості, що є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістичних ціннісних орієнтирів щодо природи [38].

Ідеї екологічного виховання реалізовані в державних документах: Законі України «Про дошкільну освіту», Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», «Дитина» та ін. [73].

У Базовому компоненті дошкільної освіти окреслені державні вимоги до освіченості та вихованості дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти, який першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне й соціальне оточення, знайомства із загальною, цілісною картиною світу та формування науково-обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього.

Проблеми екології, формування екологічної культури осмислювалися у публікаціях В.Андрущенка, Г.Бачинського, В.Вернадського, Л.Губерського, М.Кисельова, Б.Коммонера, Ю.Одума, А.Печчеї та ін. Екологічну освіту як один із напрямів формування екологічної культури досліджували І.Мазур, С.Глазачев, О.Козлова, О.Тавстуха, В.Горлачов, Н.Дежнікова та ін. [10].

Виявлення змістовних, структурних характеристик екологічного світогляду, екологічної свідомості, мислення як факторів кардинальної зміни ставлення людини до природи вивчали Н.Мамедов, Е.Гірусов, А.Wiecker, D.Meadows, Є.Чердимова, В.Ясвин та ін. [43]. Створенням системи безперервної екологічної освіти займалися Н.Дементьєв, О.Попова, Ю.Міхальченко та ін.

Великий внесок у розвиток виховання дітей на лоні природи зробив видатний педагог Ян Коменський. Він довів що людина, як частина природи, підкоряється її найголовнішим законам, які діють як у світі рослин, тварин, так і стосовно людини. Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства [37].

У своїй роботі «Серце віддаю дітям» В.Сухомлинський писав: «Гадаємо, що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [69].

Психолого-педагогічними основами формування первинних екологічних уявлень у дошкільників є ідеї провідних учених С.Рубінштейна, Л.Виготського, О. Запорожця, М.Поддякова, В.Давидова. На думку вчених дітей дошкільного віку можна ознайомлювати з будь-якою сферою дійсності за умови, що її об'єкти та зв'язки між ними представлені наочно і є можливість включити їх у практичну діяльність дитини; добираючи зміст та обсяг інформації, слід урахувати особливості інтелектуального розвитку та мислення дітей, в яких переважає дієвість та образність; система знань може бути у формі уявлень, а не понять; зміст має ускладнюватися не за рахунок розширення засвоєних фактів, а через установлення зв'язків та залежностей між об'єктами та явищами дійсності.

Екологічному вихованню дітей дошкільного віку присвятили свої праці: А.Волкова, Н.Горопаха, О.Захлебний, І.Зверев, Н.Кот, О.Кудрявцева, Н.Лисенко, В.Маршицька, С.Ніколаєва, З.Плохій, Г.Пустовіт, Н.Пустовіт, Н.Рижова, І.Суравегіна, Н.Яришева та ін. [64].

Загальнопедагогічні підходи до екологічної компетентності як складової життєвої компетентності досліджували: С.Бондар, С.Головіна, К.Корсак, А.Маркова, Дж.Равен, В.Стрельнікова, В.Подолька, А.Хуторський, Л.Хоружа, І.Ящук. Вивченням ідей технологізації навчального процесу займалися відомі вчені: Я.Коменський, Й.Песталоцці, К.Роджерс, Ж.Руссо, Дж.Саллі, Р.Штейнер [63]. Авторські технології формування екологічної культури дітей дошкільного віку обґрунтовано у сучасних наукових дослідженнях Г.Беленької, Т.Науменко, О.Половіної та ін. [68].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що проблемі екологічної культури взагалі, дитини дошкільного віку зокрема, приділено увагу багатьма фахівцями: визначено теоретичні підходи до дослідження екологічної культури (Т.Ковальчук, І.Хайдурова), встановлено особливості екологічного виховання дітей дошкільного віку (С.Ніколаєва, Н.Рижова); з'ясовано психолого-педагогічні умови та методи оптимізації освітнього процесу, спрямованого на виховання екологічної культури (Н.Лисенко).

Проблемою формування екологічної культури дітей дошкільного віку займались В.Грецова, З.Плохій (здійснення екологічного виховання під впливом знань та організації практичної діяльності дітей), С.Ніколаєва (здатність дошкільнят розуміти взаємозв'язки тварин із середовищем існування), М.Поддяков (стратегія пізнавальної діяльності дошкільників), Н.Рижова, П.Саморукова, О.Терентьєва (здатність дошкільників встановлювати залежність рослин і тварин від низки чинників), І.Хайдурова (досліджувала можливості дошкільників усвідомлювати життєво важливі взаємозв'язки у рослинному світі) та ін.

Проблему екологічного виховання досліджували педагоги-практики, серед них: Г.Лаврентьєва, Г.Морочко, З.Плохій, Н.Лисенко, Н.Кот, О.Захлібний та ін. Великого значення у дослідженні особливостей природоохоронного виховання дітей дошкільного віку надавали вчені В.Грецова, Г.Земцова, М.Кондратьєва, Г.Марочко та ін.

В.Грецова трактує надбання знань про природу як фактор позитивного до неї ставлення [11, с. 5]; В.Лисенко розроблені практичні рекомендації щодо екологічного виховання дошкільників [7, с. 1-44]; З.Плохій, приділяючи увагу тваринному світу, науково обґрунтувала знання про екологічні взаємозв'язки, дослідила вплив екологічного навчання на формування бережливого ставлення до тварин і природи взагалі і розглядає екологічне виховання дошкільників на

матеріалі ознайомлення їх із тваринним світом [62]; Г.Морочко розробила методику формування бережливого ставлення до рослин.

Фахівець з екологічної освіти О.Захлібний виокремлює чотири взаємопов'язані компоненти екологічних знань: пізнавальний – головні ідеї про характер взаємодії природи й суспільства, про глобальні екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання; ціннісний – ціннісні орієнтації щодо суспільної та особистісної значущості природи; нормативний – основи моральних та правових норм природокористування, правила поведінки в довкіллі; діяльнісний – види та способи діяльності, спрямовані на формування практичних екологічних умінь.

Н.Кот підкреслювала важливу роль взаємодії між вихователями та батьками щодо виховання бережливого ставлення до природи в дошкільнят [11, с. 6]; Г.Лаврентьева у своїх дослідженнях довела, що навчити дітей любити природу, дбайливо ставитись до неї, можна лише серед самої природи [3].

Аналізуючи науково-методичні праці провідних учених минулого (Л.Виготського, С.Рубінштейна та ін.), урахуваючи законодавчу базу сучасної освіти, спираючись на сучасний погляд відомих педагогів-практиків (Г.Морочко, З.Плохій, та ін.), а також урахуваючи вікові особливості дітей та власний досвід роботи в закладі дошкільної освіти, зазначимо, що основними завданнями у формуванні екологічної культури дошкільника є: формування системи наукових знань про основні екологічні фактори в розвитку живої природи (світло, температура, волога), поживність ґрунту (харчування); формування системи ціннісних орієнтацій (взаємозв'язки й залежності людини та природи); спостереження за природними об'єктами та явищами; підвищення пізнавального інтересу дитини до природи описами об'єктів та явищ (за допомогою авторських творів, народних прислів'їв, прикмет, віршів, пісень та ін.); формування вмінь та навичок екологічної грамотності особистості шляхом активізації знань і практичного досвіду дітей у різних видах діяльності (гра, праця, науково-дослідницька діяльність, навчання); виховання бережливого

ставлення до природи, уміння бачити її красу; знайомство із природою рідного краю [1; 2; 5].

Отже, екологічна освіта набуває пріоритетної ролі в освіті загалом та в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Життєво необхідним стає організація розвивально природного середовища, яке б сприяло формуванню позитивного емоційно-ціннісного ставлення дитини до природного довкілля. На тому, що власний емоційний досвід є фундаментом для формування «поняттєвих правил поведінки», особистісний якостей у дітей дошкільного віку у своїх наукових дослідженнях наголошують Н.Горопаха, Н.Глухова, Н.Кот, Н.Лисенко, С.Ніколаєва, З.Плохій, Н.Рижова, Н.Яришева [5, 59]. На переконання учених, сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою є одним з найголовніших завдань, яке має вирішувати вихователь.

Грунтуючись на висновках психологів про виняткову роль активності (діяльності) людини у пізнанні і творчому перетворенні довкілля, розвитку психіки індивіда (Л.Виготський, П.Гальперін, В.Давидов, Д.Ельконін, Г.Костюк, О.Леонт'єв, Р.Немов, Я.Пономар'єв, С.Рубінштейн, Н.Тализіна та ін.), учені акцентують увагу на тому, що первинними у проектуванні й організації освітнього процесу є діяльність і дії, які задані змістом освіти [2, 181]. Про те, що формування в дітей дошкільного віку природничо-екологічної компетентності неможливе поза межами діяльнісного підходу, який виводить процес пізнання на практичний рівень, сприяє формуванню в них досвіду еколомотивованої діяльності в природному довкіллі суголосні міркування висловлюють Г.Беленька, Л.Зайцева, Н.Лисенко, З.Плохій, Н.Яришева та ін.

Учені-психологи Л.Виготський, П.Гальперін, Д.Ельконін, Г.Костюк, О.Леонт'єв, С.Рубінштейн та ін. стверджують, що діяльнісний підхід ґрунтується на винятковій ролі діяльності людини у пізнанні і творчому перетворенні довкілля. Діяльнісний підхід реалізується засобами різноманітних технологій, таких як спостереження, експериментально-дослідницька

діяльність, праця в природі, ігри, проектування, інтерактивні методи, художньо-творчі технології.

У контексті нашого дослідження важливими є праці Г.Беленької, О.Половіної, М.Роганової, Г.Тарасенко та ін., які доводять, що саме в художньо-творчій діяльності узагальнюється досвід дитини (інтелектуальний, етичний, естетичний, трудовий), доповнюються, конкретизуються ті знання і способи діяльності, яких вона набула раніше, в них виділяється нова ознака, новий параметр для орієнтації в довкіллі – краса, естетичні цінності, що мають принципове значення в житті людини, визначаючи рівень її культури. Саме таке концентроване відчуття насолоди красою і довершеністю природи надовго зберігається пам'яттю і проростає у свідомості дитини екологічними мотивами ставлення до довкілля. Таким чином, різні види творчості – мовленнєва (складання віршів (в т. ч. верлібрів, сенканів), створення казок, оповідань), образотворча (малювання (в т. ч. за допомогою нетрадиційних технік), ліплення, аплікація), музична (музичні імпровізації) – мають значний екологічний потенціал.

Як зазначалося вище, екологічна освіта дітей дошкільного віку здійснюється на емоційно-діяльнісній основі і передбачає використання цілого арсеналу форм і методів роботи, які формують досвід емоційно-чуттєвого сприймання природи, збуджують інтерес до її пізнання, активізують мислення дітей, стимулюють до пошуку нетривіальних еколого доцільних форм взаємодії з довкіллям. Серед них: систематичні спостереження за природою, бесіди, читання художньої літератури, казок природничого змісту, використання фольклорного матеріалу, перегляд мультфільмів, документальних фільмів, телепередач на природничу тематику, проведення сюжетно-рольових і творчих сюжетних, дидактичних ігор, ігор-подорожей, ігор з природним матеріалом (піском, глиною, плодами і насінням, листям, водою, камінням тощо). Набуття досвіду пізнання природи здійснюється в пошуково-дослідницькій діяльності, також діти залучаються до посильної праці у природі (на городі, квітниках, на

ігрових майданчиках). Досить поширеними є форми творчого освоєння природи: вистави, свята, конкурси тощо. При закладах дошкільної освіти можуть функціонувати екологічний гурток і природоохоронна студія. Вся еколого-природнича робота має проводитися у тісній співпраці з батьками вихованців.

Поряд із традиційними методами і формами роботи в процесі екологічної освіти слід використовувати й інноваційні технології. Зокрема, проектну технологію. Проблемно-пошукові методи навчання займають особливе місце в екологічній освіті дошкільників. Вони слугують для розкриття дітям властивостей об'єктів і явищ природи (елементарні досліди, порівняльні спостереження, моделювання), самостійного виявлення зв'язків та залежностей у природі (мовні логічні завдання, евристичні бесіди, екологічний тренінг), засвоєння екологічної суті правил поведінки у природі (проблемно-ігрові ситуації). Проблемно-пошукові методи завжди слід поєднувати із іншими методами пізнання природи (спостереженнями, розповідями, ілюстративним матеріалом).

Екологічна освіта дітей старшого дошкільного віку, організована у формі проблемного навчання, може включати елементи самостійної дослідницької роботи дітей. Найефективнішим у цьому плані є так званий «метод екологічних проектів». Це, по суті, досить складна форма пізнавальної діяльності, побудована за законами проведення наукових пошуків. Використовуючи «метод проектів» у екологічному вихованні, ми не просто ставимо дитину перед проблемою, яку їй самостійно слід розв'язати, ми перетворюємо її навчальну діяльність із репродуктивної діяльності на творчу. Він ґрунтується на дитячих інтересах та потребах, вікових та індивідуальних особливостях дітей, стимулює їхню самостійність. Розробка «екологічного проекту» дозволяє педагогові також організувати практичну та пізнавальну взаємодію дітей, що має суттєве значення у розвивальному навчанні. Можна надати екологічному проекту ігрової форми, включити до нього елементи драматизування, при

цьому діти уявлять себе на місці того чи іншого природного об'єкта, пробують передати в художній діяльності свої почуття, ставлення до природи. Для прикладу можна запропонувати дітям здійснити «уявні подорожі» по сторінках «Червоної книги», у минуле («До тих тварин, яких уже немає»), скласти «Книгу скарг та пропозицій» неживої природи, рослин та тварин, перетворитись на добрих чарівників тощо. Захист проекту в цьому разі відбувається у формі «Екологічного театру».

Звичайно, реалізація таких творчих задумів досить складна, потребує від дошкільнят клопіткої підготовчої роботи, самостійного пошуку певної екологічної інформації. До таких проектів варто залучати дітей, котрі виявляють особливий інтерес до пізнання природи, мають високий рівень розумових та художніх здібностей. Звичайно, що найбільше задоволення викликають у дітей ігри, оскільки вони підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню уявлень про об'єкти природи, їх якості, виховують позитивне ставлення до природи. Перевагами цього методу є те, що ігрова діяльність самовмотивована, приносить дитині велике задоволення, легко і швидко викликає позитивне ставлення до її змісту.

Гра в процесі екологічної освіти відкриває широкі можливості для розвитку творчих здібностей дітей. Надзвичайно важливу роль ігор (особливо дидактичних) у закріпленні, систематизації і узагальненні знань про природу, розвитку творчих здібностей дошкільників підкреслювали Г.Беленька, О.Янківська, З.Плохій.

На думку О.Янківської використання дидактичних ігор природничого змісту за умови відповідної підготовки дітей і в певній системі дає змогу розвивати пам'ять, творчу уяву, креативне мислення, мову, мовлення, уміння спілкуватися, самостійність; розвивати пізнавальні, інтелектуальні, творчі здібності дітей дошкільного віку. Педагогічно правильно організована ігрова діяльність формує досвід, дає змогу досягти повного його самовираження, активності і свободи дій, що розумно поєднуються з вимогами взаємоповаги,

пізнання навколишнього середовища, відчуття краси природи та її гармонії, з розвитком почуттів любові й турботливого ставлення до її об'єктів [65].

Заслуговує на увагу думка З.Плохій про те, що працюючи з дітьми дошкільного віку слід поєднувати спостереження, прогулянки, екскурсії з такими методами, як бесіда, читання пізнавальної й художньої літератури, розгляд ілюстрацій тощо. Це підвищує інтерес до пізнання природи, збагачує новими знаннями, формує потяг охороняти природу. Щодо використання ігор в процесі екологічної освіти вчена наголошує, що розуміння дитини своєї єдності з рослинним і тваринним світом, прищеплення відповідального ставлення до нього найкраще відбувається, якщо весь навчальний процес проводиться у формі гри. Гра посилює інтерес до дослідницької та пошукової діяльності [68].

Г.Беленька зазначає, що гра, спеціально організована вихователем і привнесена у процес пізнання природи, з успіхом виконує функцію методу екологічної освіти, який полегшує дітям засвоєння екологічних знань і формує емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Безперечно, гра супроводжує пізнання дитиною довкілля всюди – і під час спостережень у куточку живої природи (наприклад, рухлива гра «Ми – равлики»), і в процесі екскурсій в міні-музей природи (наприклад, гра «Сортування» в міні-музеї насіння), широкі можливості для організації ігрової діяльності має екологічна кімната з картотекою екологічних ігор, в рухливі ігри на природничу тематику діти граються на ігровому майданчику.

Для проведення творчих, сюжетно-рольових, ігор-драматизацій, пластичних імпровізацій на ділянці дитячого садка (на веранді, в альтанці, в ліаннику чи біля водойми) можна облаштувати екологічний модуль «Театр природи» і ставити театральні дійства. Найповніше потребам розвитку творчих здібностей дітей старшого шкільного віку в процесі екологічної освіти відповідають пізнавальні ігри. Головна їх особливість полягає в тому, що дидактичні завдання приховані. Граючись, дитина не думає вчитись, навчання тут відбувається само по собі. Захоплюють дітей ігри з малюнками, загадками

про рослини і тварин, ігри-вікторини (на зразок: «Що в лісі росте?», «Хто в лісі живе?», «Лісові орієнтири» тощо), аукціони знань на задану нескладну тему тощо.

Розв'язанню питань розвитку творчих здібностей дітей в процесі екологічної освіти найбільшою мірою сприяють і творчі сюжетно-рольові ігри. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект гри досягається при дотриманні методики, де організація, розподіл ролей і підготовка до гри зберігають її неповторну чарівність, дитячу безпосередність, а також забезпечують оволодіння знаннями про об'єкти гри, наближення її до реальної ситуації. Ігри в лісових жителів, мандрівників дають можливість кожній дитині постати перед власним вибором взірця поведінки, найближчого до її інтересів, почуттів, переконань. Система рольових ігор будується з урахуванням специфічних цілей на кожному етапі навчання. Основна мета ігор полягає в оволодінні конкретними знаннями і правилами поведінки в природному середовищі [13, с. 3].

Отже, дидактичні ігри є одним із засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про навколишнє середовище. Їх надзвичайно важлива роль полягає не лише в закріпленні знань про природу, а й у розвитку творчих здібностей дітей.

Екскурсії в процесі екологічної освіти є заходами для відпочинку, мають глибоку й серйозну освітню природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей. Екскурсії – це свого роду заняття під відкритим небом. Перевага екскурсій в тому, що вони дозволяють у природній обстановці познайомити дітей з об'єктами і явищами природи. На екскурсіях діти знайомляться з рослинами, тваринами та умовами їх проживання, а це сприяє утворенню первинних уявлень про взаємозв'язки у природі. Екскурсії сприяють розвитку спостережливості, виникненню інтересу до природи. Завдання освітнього компоненту екскурсії полягають в освоєнні дітьми системи екологічних

уявлень і елементарних (предметних) понять про природу. Розвиваючий компонент екскурсій стимулює формування: навичок спостереження і спостережливості як такої; сенсорних здібностей (уміння бачити різноманітні ознаки об'єктів: колір і його відтінки, просторове розташування, різноманітність форм, фактури тощо); розумових процесів (аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, вміння встановлювати зв'язки, різні за характером і ступеня складності); уяви та творчих здібностей.

Дітям дошкільного віку важливо розповідати про екологічні проблеми на зрозумілому для них рівні, у доступній ігровій формі. Ставши дорослою, така людина не буде шкодити природі. Важливо, щоб у ранньому дитинстві в неї закріпилося у свідомості достатньо повна інформація про природні закономірності, екологічні правила. Екологічні казки про природу вчать дитину опановувати навколишній світ не тільки розумом, але й серцем, сприяють розвитку уяви та фантазії дітей.

В.Сухомлинський відмічав, що казка для маленьких дітей – не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю. На його думку казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями дітей, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах [47].

Науковці Т.Науменко та Т.Волос пропонують використовувати авторські казки в екологічному вихованні дошкільників [69]. Використання авторської природознавчої казки у формуванні природничо-екологічної компетенції дошкільників вивчала Т.Науменко. Вона зазначала, що цікавими творчими вправами у роботі з казкою є: читання казок та створення малюнків (ілюстрацій) за їх змістом; казка і театр: використання різних видів театру для

обігравання казки; гра-драматизація за сюжетом казки; створення казки своїми руками (виготовлення іграшок, книжок на заняттях з художньої праці).

З метою розвитку творчих здібностей дітей в процесі екологічної освіти вчені (М.Машовець, А.Карнаухова) рекомендують застосовувати творчі вправи у роботі з казкою: переплутування казкових сюжетів і героїв («Казка про гнома Добролюба, або Казковий калейдоскоп»); змінювання характеру героя («Трое поросят, або Казка про те, як вовк став добрим»); змінювання місця, часу події («Колобок, або Стара казка по-новому»); змінювання кінця казки («Колосок, або Новий кінець старої казки»); складання казки за схемою («Білочка і стрічка, або складаємо казку за схемою»). Така робота дає змогу уникнути стереотипів, зробити мислення дітей продуктивнішим, розвинути їхню творчу уяву тощо. Діти вчаться розв'язувати будь-яку ситуацію, «використовувати чари» казкових та фантастичних істот, розв'язувати певне завдання, виходити зі складної ситуації.

Таким чином, казка в процесі екологічної освіти дітей дошкільного віку містить значний резерв щодо розвитку творчого потенціалу, почуття гармонії з природою, ціннісного ставлення до рослин і тварин, всього природного оточення. Варто добре продумати форми та методи роботи з нею, вивчити її зміст, визначити програмові завдання, що відповідають віковій групі дітей дошкільного віку.

Отже, очевидно, що вченими досліджено різні аспекти екологічної освіти дітей дошкільного віку: формування бережливого ставлення дітей до природи (В.Грецова, М.Браїмова), дбайливого (Г.Марочко), свідомого (І.Комарова), ціннісного (М.Роганова), бережливого, емоційно-ціннісного (З.Плохій), дбайливого, ціннісного та емоційно-ціннісного (В.Маршицька).

Про те, що у процесі екологічної освіти створюються важливі передумови для цілеспрямованого розвитку дослідницької активності дітей поглиблюється продуктивна та творча діяльність, розширюється взаємодія дошкільнят із навколишнім світом, відбувається становлення елементарного планування і

прогнозування зазначають А.Поддяков, С.Фрейдкин, Т.Комарова, Н. Сакулина та ін. [5].

Важливо при цьому пам'ятати, що екологічна освіта дітей дошкільного віку має ряд специфічних особливостей і вимагає спеціально організованого освітнього середовища із застосуванням таких форм та методів роботи як екологічні заняття, екологічні екскурсії, вікторини, конкурси, проблемні ситуації, мовні логічні завдання, екологічні виставки, експозиції, тижні екологічної творчості, екологічні свята, виставки, дидактичні ігри екологічного змісту, екологічні казки, екологічна стежина, спостереження, пошуково-дослідницька робота та ін., які формують досвід емоційно-чуттєвого сприймання природи, збуджують інтерес до її пізнання, активізують мислення дітей, стимулюють до пошуку нетривіальних еколого доцільних форм взаємодії з довкіллям.

Творча атмосфера в процесі екологічної освіти задовольняє вікові потреби дітей в пізнавальній активності і є одним із ефективних засобів формування в дітей екологічної культури та розвитку їх творчих здібностей.

Висновки до першого розділу

Як показує теоретичний аналіз, проблема розвитку творчості і творчих здібностей особистості розроблялася: Б.Ананьєвим Ш.Амонашвілі, Л.Артемовою, Л.Березовською, А.Богуш, Л.Виготським, Н.Гавриш, О.Запорожця, О.Кононко, О.Отич, Т.Піроженко, О.Кульчинською, В.Моляко, А.Богуш, Н.Ветлугіною, І.Карабпевою, О.Музикою та ін.

Творчість – це людська діяльність, у процесі якої особистість, задовольняючи потреби в реалізації своїх здібностей, створює нові знання, об'єкти, схеми поведінки, робить власні «відкриття». Говорячи про творчість дитини дошкільного віку, слід наголосити, що діти найчастіше не створюють щось зовсім нове, але створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини вже

є проявом творчості. Робота не за шаблоном, не за зразком є також показником розвинутих творчих здібностей.

Вчені вважають період від трьох до п'яти років сприятливий для формування творчості тому, що дитина до цього віку, з одного боку, готова до соціалізації (сформованість мовлення), а з другого – ще не соціалізована. Для дитини весь світ ще загадковий та проблемний. До 6 років починається спад творчої активності. Це пов'язується із зростанням критичності і розсудливості в свідомості дитини. Дитина перестає бачити можливість відхилення від стереотипної, вказаної соціальним середовищем поведінки.

Екологічна освіта – це безперервний процес навчання та виховання, спрямований на розвиток екологічної освіченості і вихованості дітей, накопичення екологічних знань, формування вмій і навичок діяльності в природі, пробудження високих морально-естетичних почуттів, придбання високоморальних особистісних якостей у здійсненні природоохоронної роботи. Екологічна освіта відкриває неабиякі можливості для цього, оскільки ігрова діяльність в ній займає особливе місце. Вона формує у дітей досвід сприйняття екологічно правильних рішень, засвоєння моральних норм і правил поведінки в природі, сприяє створенню зв'язку між навчанням і застосуванням знань на практиці. Одним з найважливіших факторів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку в процесі екологічної освіти є дотримання принципів, які будуть являти собою цілеспрямований освітній процес. До таких принципів відносимо: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя, сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей, інтеграція навчальної та ігрової діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Критеріально-рівнева характеристика розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку

Для дослідження проблеми розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти нами була організована і проведена експериментально-дослідна робота на базі Миколаївського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) «Веселка» Миколаївської селищної ради Білопільського району Сумської області. У дослідженні було залучено 52 дитини старшого дошкільного віку (по 26 дітей в експериментальній та контрольній групах, надалі ЕГ та КГ) їх батьки та вихователі. Експериментальне дослідження проводилося у три послідовні взаємопов'язані етапи.

На першому (констатувальному) етапі дослідження ми визначали рівні розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, використовуючи такі методи як індивідуальні та індивідуально-групові бесіди, спостереження за дошкільниками під час занять та в повсякденному житті, анкетування батьків та індивідуальні бесіди для з'ясування їхнього ставлення до процесу творчості; методики О.Кульчицької, Л.Чорної «Придумай казку з означеними словами», Е.Торренса «Завершення фігури» (Овал), «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) [43]. Другий етап дослідження (формувальний) полягав у визначенні та експериментальній перевірці системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі організації екологічної освіти. Третій етап дослідження передбачав проведення контрольного обстеження дошкільників із метою виявлення ефективності запропонованої

нами системи роботи з розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку у процесі організації екологічної освіти.

Для з'ясування рівня розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку ми розробили програму обстеження, яка містить: 1) методiku обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями та їх показниками. Методика обстеження передбачала: 1) спостереження за дітьми під час занять та у повсякденному житті; 2) діагностувальні бесіди та ігри з дітьми; 3) анкетування батьків; 4) використання методик діагностики рівня розвитку творчих здібностей; 5) математичну обробку даних.

Розробляючи критерії для визначення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, ми виходили з того, що вони є основою для порівняння, співставлення предметів чи явищ між собою, своєрідним еталоном вираженості певної якості. Для виявлення рівнів розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку нами були розроблені наступні критерії: мотиваційний, діяльнісн-творчий та оцінний (Додаток А). Зазначені критерії, на нашу думку, найбільш повною мірою дозволяють оцінити рівень розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Відповідно до вищезазначених критеріїв ми виділили високий, середній, низький рівні розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Під рівнем розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку ми розуміємо ступінь прояву виокремлених нами показників. Визначені критерії розкриваються через показники (мотиваційний – внутрішня потреба та зацікавленість процесом творчості, бажання виконувати творчі завдання; діяльнісно-творчий – кмітливість, гнучкість у процесі розв'язання творчих завдань, здатність придумувати нові ідеї, уміння вносити щось нове у відоме завдання, відхід від зразків, здатність виходити за рамки заданої іншими ситуації, вміння створювати новий продукт, здатність до створення фантастичних ідей, прогнозування; оцінний – здатність об'єктивно оцінити процес і результати своєї творчої діяльності та діяльності інших дітей в групі),

відповідно до яких ми виділяємо високий, середній та низький рівні їх сформованості.

Високий рівень розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку характеризується виявленням інтересу до всебічного розгляду предмета, вільним переключенням з думки на думку, здатністю легко вирішувати проблемні завдання; умінням бачити незвичайне у звичайному, відсутністю стереотипів, вмінням знаходити проблему там, де здається, що вже розв'язано; здатністю виходити за рамки заданої іншими ситуації, вибором таких матеріалів виду діяльності, в якому є зацікавленість, періодично з отриманням нового продукту; спроможністю переходити від одного способу розв'язування поставленого завдання до іншого з періодичним перенесенням способів дій з одного виду діяльності на інший, створенням виробів, зображень, частим переконструюванням елементів в нових комбінаціях; сполученням подумки образів у нові поєднання і комбінації, уявленням можливих змін дійсності, спроможністю створювати фантастичні ідеї, прогнозувати, висувати гіпотези, виділяти сутність у межах однорідних явищ та його втілення в образі, грі; допитливістю, готовністю до експериментування; здатністю до вербальної творчості (здатність придумувати нові ідеї, комбінувати їх різним чином, складати цікаві розповіді); наявністю натхнення в творчій діяльності.

Середній рівень розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку характеризується здатністю періодично розглядати всебічно предмет, вмінням вираховувати у разі прийняття рішень інші варіанти, окрім заданого, спроможністю проявляти періодичну жвавість до переключення думок з одного типу мислення на інший, намаганням вирішувати проблемні завдання; вигаданням нових ідей, але з допомогою стимульного матеріалу, дуже рідким внесенням чогось нового у відомі завдання та з використанням стимульного матеріалу, здатністю виходити за рамки заданої іншими ситуації але зі стандартним вирішенням, повсякчасним вирішенням завдань запропонованими методами з періодичним проявом власного вибору виду діяльності, матеріалів;

здатністю переходити від одного способу розв'язування поставленого завдання до іншого без перенесення способів дій з одного виду діяльності на інший, створенням різноманітних ідей у дещо обмеженій ситуації, але неохайно та непродумано; неохайним створенням виробів, зображень, переконструюванням елементів з «підгляданням за сусідом» або з допомогою; неохочим і млявим сполученням предметів, стандартними та шаблонними ідеями, відсутністю висування гіпотез, неуважним ставленням до виділення сутнісного в межах однорідних явищ; допитливістю, але зі слабо вираженою готовністю до експериментування; здатністю придумувати нові ідеї, комбінувати їх різним чином, складати цікаві розповіді але з підказкою дорослих; періодично наявністю натхнення в творчій діяльності.

Низький рівень розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку характеризується відсутністю вміння бачити предмет тільки за прямим його призначенням, керуванням у разі прийняття рішень власним досвідом, повільним засвоєнням нового матеріалу, відсутністю інтересу до проблемних завдань; нездатністю до вигадування нових ідей, вирішенням всіх завдань шаблонно і тільки з наданими матеріалами; вирішенням поставленого завдання лише за умови наявності стимульного матеріалу без перенесення способів дій з одного виду діяльності на інший, неспроможністю до використання предметів заміників, обмеженістю у створенні ідей і варіантів рішень; постійним очікуванням допомоги або стимулу; створенням шаблонних зображень, нездатністю подумки самостійно сполучати предмети лише з підказками та стимульним матеріалом, критичним мисленням, що не дає змоги уявляти зміни дійсності, висувати гіпотези та прогнозувати; відсутністю допитливості, з вираженою неготовністю до експериментування; відсутністю здатності придумувати нові ідеї, комбінувати їх різним чином, складати цікаві розповіді; відсутністю натхнення в творчій діяльності.

Реалізація нашої експериментальної роботи почалась із проведення констатувального етапу дослідження, що полягав у здійсненні комплексної

роботи з дітьми 6-го року життя експериментальних та контрольних груп (ЕГ, КГ) із метою виявлення у них рівнів розвитку творчих здібностей. Комплексна робота передбачала проведення: 1) індивідуальних бесід із дітьми експериментальних та контрольних груп, спостереження за ними на заняттях та у повсякденному житті, анкетування батьків, індивідуальні бесіди для з'ясування ставлення дітей до процесу творчості; 2) діагностичних методик О.Кульчицької, Л.Чорної «Придумай казку з означеними словами» та Е.Торренса «Завершення фігури» (Овал), «Незвичні способи вживання» (картонні коробки). 3) занять, спостережень, виконання діагностичних завдань.

Ураховуючи важливу роль батьків у розвитку творчих здібностей дітей та з метою отримання загального уявлення про рівень сформованості показників мотиваційного критерію у дітей 6-го року життя ми провели анкетування батьків та індивідуальні бесіди з дітьми. Метод опитування передбачав взаємодію з батьками респондентів, кожною дитиною індивідуально і був зорієнтований на визначення емпіричної інформації, яка стосувалася загального уявлення батьків про мотивацію дітей до творчої діяльності та мотивацію самих дітей (Додаток Б).

По завершенню анкетування ми порівняли рівні мотивації до творчої діяльності у дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм у контрольній і експериментальній групі (див. рис. 2.1). Нами було отримано такі результати: 69 % дітей ЕГ, 77 % дітей КГ батьки розцінили мотивацію дітей до творчої діяльності на високому рівні та були впевнені, що їх діти проявляють всебічний інтерес до поставленого завдання, враховують деякі фактори у разі прийняття рішень, можуть вносити щось нове у поставлене завдання, переходити від одного способу поставленого завдання до іншого. Під час гри батьки таких дітей помічали, що діти уявляють можливі зміни дійсності та створюють фантастичні ідеї. Так, батько Романа П. зазначив, що його син часто намагається знайти своє пояснення причин і змісту подій, при цьому фантазує;

цікавиться різноманітними механізмами й машинками і любить розбирати старі прилади, радіоапаратуру.

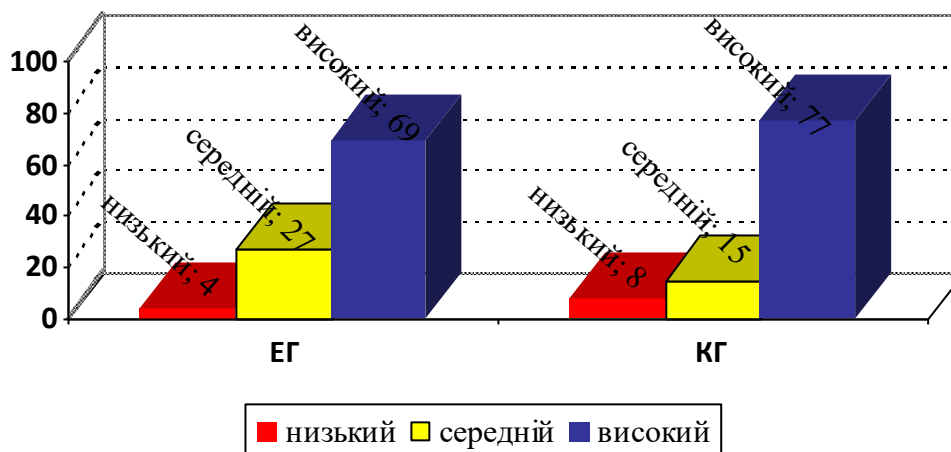

Рис. 2.1. Співвідношення рівнів мотивації до творчої діяльності у дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм у ЕГ і КГ на констатувальному етапі експерименту (у %)

До середнього рівня мотивації до творчої діяльності було віднесено 27 % дітей ЕГ, 15 % дітей КГ. На думку батьків, такі діти у повсякденній своїй діяльності могли розглядати предмет з різних сторін, але не приділяти цьому значення, придумувати нові ідеї, але лише відповідно до тих іграшок і матеріалів, з якими вони займаються, могли залучати до гри предмети заміники. Нові сюжети створюють рідко, а ідеї – стандартні та шаблонні.

На низькому рівні виявилось 4 % дітей ЕГ, 8 % дітей КГ. На думку батьків, їх діти під час гри не вигадують нові сюжети, не переносять способи дій з одного виду діяльності на інший, чекають допомоги або просять, щоб з ними погралися батьки, і не вміють робити припущення та прогнозування майбутньої зміни дійсності. Серед батьків можна виділити батька Каті Ч., який оцінив розвиток творчих здібностей власної дитини на низькому рівні, а також зазначив, що, його дитина не любить гратися, її не цікавить малювання,

ліплення і т. д. і на його думку, прояви творчості для дітей старшого дошкільного віку не характерні (рис. 2.1).

Рівень сформованості діяльнісно-творчого критерію ми виявляли за допомогою діагностувальні методик О.Кульчицької, Л.Чорної «Придумай казку з означеними словами» та Е. Торренса «Завершення фігури» (Овал), «Незвичні способи вживання» (картонні коробки).

У ході роботи «Завершення фігури (Овал)» дитині пропонувалось намалювати картинку, при цьому за основу малюнка використовувався кольоровий овал, що вирізається з кольорового паперу. Для роботи ми використовували: аркуші паперу з наклеєними на них різнокольоровими овалами, заздалегідь вирізаними з різнокольорового паперу, олівці. Колір овалу дитина обирала на свій смак із запропонованих варіантів. Стимульна фігура має форму і розмір звичайного курячого яйця. Крім того, необхідно дати назву своєму малюнку. На виконання завдання дітям давалось 9 хвилин. Художній рівень виконання в малюнках не враховувався. Завдання дитині розповідали перед виконанням.

Основними показниками прояву творчої продуктивності при виконанні даного завдання було оцінювання таких показників: оригінальність, розробленість, абстрактність назв. Максимальна оцінка за оригінальність зображення 5 балів. Розробленість зображення 2 бали та абстрактність назви 1 бал.

Методика О.Кульчицької, Л.Чорної «Придумай казку з означеними словами» відноситься до серії вербальних завдань і спрямована на з'ясування здібностей дітей до вербальної творчості: визначається, чи вміють діти за допомогою конкретно заданих слів, органічно вплести їх у сюжет, побудувати сюжет казки оригінально і послідовно; з'ясувати відмінності в словниковому запасі, загальному кругозорі, а також і те, на скільки діти при розробці сюжету казки виявляють винахідливість, кмітливість, уміння фантазувати, органічно вплітати в сюжет казки оригінальні образи і теми. Під час проведення завдання

дитині пропонується придумати казку зі словами: дівчинка, ліс, метелик, річка, камінчик. Але під час тестового ходу роботи нами було відмічено, що діти старшого дошкільного віку не спроможні створити казку більш ніж на 10 речень та 45 слів, тому нами було прийнято рішення модифікувати завдання зменшивши оригінальні (авторські) показники. Так при оцінці спочатку підраховується загальна кількість слів і речень в казках, які придумували діти по всій вибірці. Потім, спираючись на показник кількості слів, використовуваних при вигадуванні казки, шляхом обчислення, визначаються рівні прояву легкості.

Завдання «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) Е.Торренса відноситься до серії вербальних завдань і спрямоване на дослідження словникового запасу у дітей, обсяг і рівень якого залежить від цілого ряду умов: обстановки у родині, дитячому садку тощо та оригінальності, тобто здатності до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей. За допомогою даного завдання можна визначити, наскільки дитина спостережлива, кмітлива, інформована про навколишні предмети і явища, здатна в потрібний момент до концентрації уваги, наскільки розвинена у неї творча уява, здатність до фантазування.

При поясненні завдання дітям у доступній ігровій формі дається інструкція: більшість людей викидають порожні картонні коробки, але ці коробки можуть мати тисячі цікавих і незвичайних способів використання. Придумай якнайбільше таких цікавих і незвичайних способів використання. Час виконання завдання обмежений. На виконання завдання дітям давалось від 10 до 15 хвилин. У ході виконання завдання було помічено, що під час первинного тестування лише дві дитини змогли назвати більше 8 способів використання коротких коробок. Більшість же дітей чекала підказки та відмовлялася працювати. Робота під час виконання методик «Придумай казку з означеними словами», «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) була у

форматі індивідуальної роботи. Для фіксації результату нами використовувався диктофон. Під час виконання методики «Придумай казку з означеними словами» відбувалась вступна бесіда, під час якої дітям пояснювали зміст виконання завдання. Слід зауважити, що у деяких дітей складання казки відбулося самостійно без жодної підказки. Інші – потребували постійної допомоги, що полягала у запитаннях натяках, таких як: «Як ти вважаєш, з чого починалась казка? Як звали дівчинку? Чому вона мусила йти в ліс? А що там вдалині дзюрчало?» та їм подібні. Однак траплялися і такі випадки, коли дітям окрім запитань-натяків доводилося наводити приклади складання речень.

За результатами діагностики можна побачити, що за методикою «Придумай казку з означеними словами» серед усієї кількості респондентів, лише 10 % самостійно впоралися з створенням казки, логічно та лаконічно вплели задані слова; в казці був початок, середина та кінець, використали від 4 до 11 речень та були віднесені до високого рівня. 47 % дітей змогли після підказки використати одне-два слова, розповісти казку без початку чи закінчення, використавши при цьому 3-4 речення. Вони були віднесені до середнього рівня. 43 % дітей працювали лише з підказкою вихователя, використали одне слово, не розпочали і не закінчили казку, деякі діти категорично відмовилися від роботи та за результатами діагностики були віднесені до низького рівня.

Під час діагностики за методикою «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) виявилось, що у дітей переважно на низькому та середньому рівнях розвинена уява, діти переважно обмежують себе тільки такими способами, які бачили або про які чули. Словниковий запас занадто малий. Оцінювання результатів за методикою «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) показало, що до високого рівня було віднесено 6 % дітей. Це діти, які змогли правильно зрозуміти поставлене завдання та назвати більше 8 способів використання картонних коробок.

36 % дітей змогли назвати у підсумку від 2 до 5 способів використання картонних коробок. Цим дітям необхідно було періодично ставити додаткові питання-стимули. За результатами роботи їх було віднесено до середнього рівня. Діти, яких було віднесено до низького рівня, потребували постійних підказок та питань-стимулів. Завдання вони зрозуміли, але виконували без натхнення, а тому змогли назвати до трьох способів використання картонних коробок – 58 % дітей. Інша ситуація склалася під час виконання методики «Завершення фігури (Овал)» Е.Торренса. Слід зауважити, під час інструкції діти виказували невпевненість у розумінні, розгубленість. Для подолання цього стану було проведено додаткову розмову з метою пояснення.

Результати дітей старшого дошкільного віку за даною методикою показали, що 20 % були віднесені до високого рівня та змогли виявити уяву, створивши оригінальні, неповторювані зображення. Ще 33 % було віднесено до середнього рівня.

До низького рівня було віднесено 47 % дітей. Це діти, які не змогли самостійно побачити те, що сховалось за овалом. Вони відтворили названі під час пояснення завдання малюнки, не доповнивши жодним елементом. Деякі не використали овал за основу свого малюнка. У їх роботах найчастіше зображення базувалося у середині овалу. Також були роботи, де діти зовсім нічого не зобразили.

Отже, стосовно прояву показників за діяльнісно-творчим критерієм було виявлено, що жодна дитина не змогла подолати виникаючі труднощі під час виконання експерименту, не втрачати інтересу та проявляти активність задля отримання результату своєї діяльності. За нашими спостереженнями, протягом усієї діагностики під час виконання завдань діти переважно робили завдання неохоче. Багатьом не допомагали ні підказки, ні стимульні зображення, ні запитання. Наведемо приклади оцінювання творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за діяльнісно-творчим критерієм. Так, у ході роботи з Дімою К. довелося скласти початок казки, допомогти продовжувати, не

розриваючи логічного ланцюга оповідання. Роботу Діми, звичайно, було віднесено до низького рівня, але по завершенню власної казки дитина була психологічно задоволена.

Слід відмітити роботу Саші Л., який творчо поставився до завдання та побачив у стимульній фігурі кульку, на якій подорожує ведмедик, що в подальшій роботі зобразив. Поліна Б. не змогла оригінально передати те, що вона побачила у стимульній фігурі. Вона, як і більшість дітей її групи, зобразила казкову тварину, а саме поросятко. Діти у більшості випадків не вдавалися до деталізації, вони не враховували особливостей будови тварин, але Поліна Б. намалювала усі кінцівки, хвіст та голову. Також дівчинка не змогла відразу ж пояснити кого вона намалювала.

Узагальнені результати обстеження відображено на рисунку 2.2.

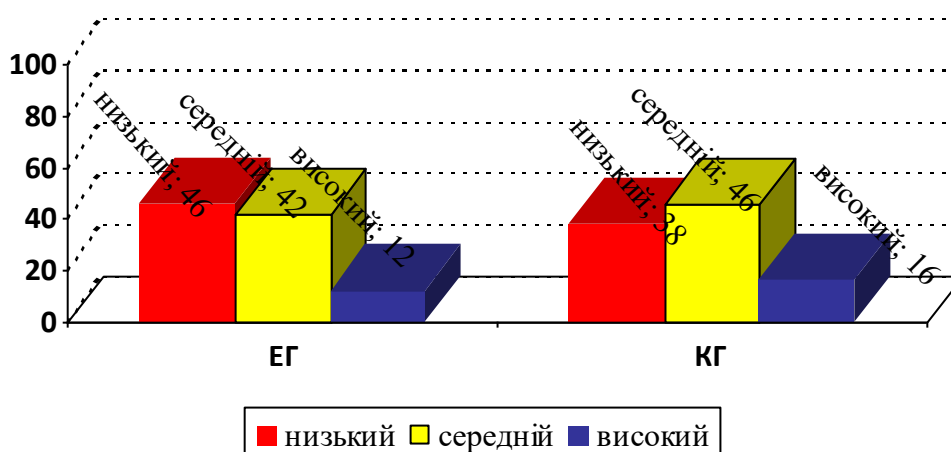

Рис. 2.2. Співвідношення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за діяльнісно-творчим критерієм у ЕГ і КГ на констатувальному етапі експерименту (у %)

Ступінь сформованості оцінного критерію у дітей старшого дошкільного віку ми виявляли за допомогою спостереження естетичного сприйняття під час: бесіди, занять з образотворчої діяльності; виконання діагностичних завдань; занять-екскурсій. Задля мотивації дітей до естетичної оцінки та вербалізації власного оцінного ставлення нами створювалося розвивальне середовище. При

цьому ми формували інтерес, зацікавлення, потребу в спілкуванні дошкільників. На наш погляд, найбільш дієвими формами роботи з метою стимулювання дітей старшого дошкільного віку до прояву особистісно-ціннісного ставлення були заняття з образотворчого мистецтва.

Наведемо фрагмент такого заняття. Для цього проводилась гра-малювання «Я пензлем казку розповім», яка передбачала колективне виконання малюнків для дитячої картинної галереї. Як показала практика таке заняття підвищує інтерес та активізує творчу уяву дошкільників, сприяє розкриттю творчого потенціалу, розкриває ціннісний аспект сприймання дітьми творів живопису. Для цього дітям роздали аркуші нерівної форми (форми плями), а готові дитячі роботи наклеювались на великий лист ватману у формі палітри. По завершенню роботи діти оцінювали свої малюнки та малюнки інших дітей. При цьому особливу увагу ми звертали на критичність оцінки дитиною власної роботи та об'єктивність оцінки дитиною робіт інших дітей.

Під час екскурсій ми спостерігали за емоційним відгуком дитини (активно чи пасивно, вільно чи стримано виражали свої почуття (рухами, мімікою, жестами, словами), сміливо чи з побоюваннями показували свій емоційний стан; зацікавленим чи байдужим було їхнє сприймання). Для фіксації результатів індивідуальних бесід з дітьми нами використовувався диктофон; під час екскурсій (формувалися групи по 8 осіб) у листі спостережень фіксувалися відповідні записи. У процесі споглядання дітьми музейних об'єктів ми спостерігали за їх поведінкою, наскільки вони проявляли зацікавленість до побачених об'єктів, на що звертали увагу, наскільки часто та емоційно діти відгукувалися на побачене: активно чи пасивно виражали свої почуття, у якій формі (мімікою, рухами, жестами, висловлюваннями чи запитаннями), вільно чи стримано, сміливо чи з побоюваннями показували свій емоційний стан; яким зацікавленим чи байдужим було їхнє сприймання.

Після проведення дослідження отримали такі результати. До високого рівня, віднесено 65 % дітей ЕГ та 61 % КГ. Це діти, які об'єктивно змогли

оцінити власні роботи та роботи інших дітей. Причому в процесі оцінки логічно будували речення, аргументували свої судження. До середнього рівня – 27 % дітей ЕГ і 31 % КГ. До низького рівня – 8 % дітей ЕГ та КГ. Це діти, які були байдужими до об'єктів сприйняття, заохочування до споглядання отримували з боку вихователя, з побоюваннями показували свій емоційний стан, пасивно виражали свої почуття засобами міміки (посмішка, подив тощо), не висловлювали свої судження з приводу побаченого, оцінюючи роботи інших дітей не були об'єктивним.

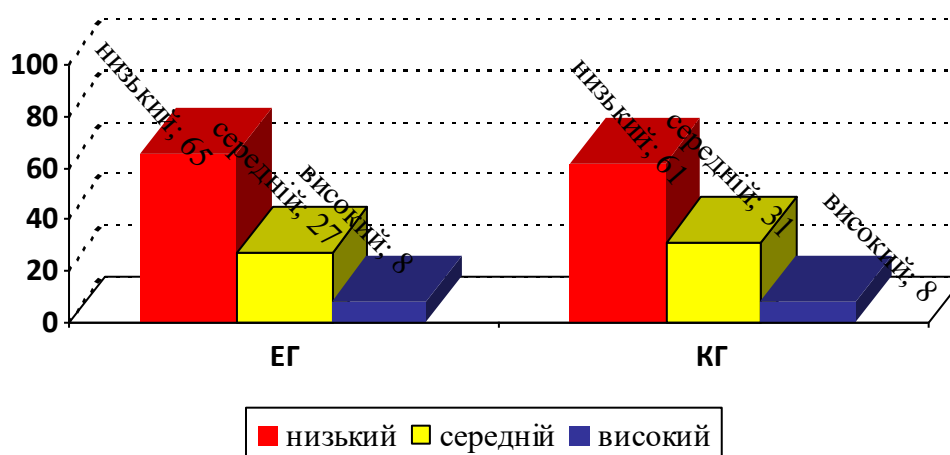

Рис. 2.3. Співвідношення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за оцінним критерієм у ЕГ і КГ на констатувальному етапі експерименту (у %)

Проаналізувавши всі результати обстеження, ми отримали такі дані, які демонструють рівень розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за критеріями (мотиваційним, діяльнісно-творчим та оцінним) і занесли їх до таблиці 2.1. Можемо констатувати, що у більшості дошкільників, переважає високий рівень за мотиваційним критерієм, і в той же час, низький та середній рівні розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим та оцінним критеріями відповідно. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що основна частина дітей

цікавиться творчими завданнями, проте недостатня увага з боку вихователів та батьків не дозволяє їм розвивати свої творчі здібності.

Таблиця 2.1

Рівні розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту (у %)

Група (кількість осіб)	Рівень сформованості	Рівень розвитку творчих здібностей за мотиваційним критерієм		Рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм		Рівень розвитку творчих здібностей за оцінним критерієм	
		К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%
Експериментальна група (26)	В	18	69	3	12	2	8
	С	7	27	11	42	7	27
	Н	1	4	12	46	17	65
Контрольна група (26)	В	20	77	4	16	2	8
	С	4	15	12	46	8	31
	Н	2	8	10	38	16	61

2.2. Розробка і перевірка системи роботи з розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку у процесі організації екологічної освіти

Із метою розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти ми розробили систему роботи. Ми визначили три етапи проведення роботи, а саме: мотиваційний, який включає в себе

мотивацію дітей до екологічної освіти; практичний – активізація розвитку творчих здібностей на заняттях з екологічного виховання і поза ними; творчий – створення умов для подальшого розвитку творчих здібностей дітей у процесі екологічної освіти. Відповідно до першого етапу ми підібрали такі форми роботи: словесні творчі логічні завдання, авторські природознавчі казки, екскурсії, заняття-спостереження з елементами творчості, інтегровані заняття, а відповідно форм роботи були підібрані такі засоби: ігри, бесіди, розповіді, показ ілюстрацій, презентацій, мультфільмів тощо. Другий, практичний, етап включає в себе такі форми роботи: заняття, екскурсії, прогулянки, цільові спостереження та форми роботи поза заняттями: екологічні виставки, екологічні конкурси, виготовлення пташиних годівничок з глини, пластиліну, паперової маси, виготовлення моделей та атрибутів до ігор, пов'язаних з пізнанням та охороною довкілля і відповідно до них були підібрані методи та засоби роботи: ігри, спостереження, екскурсії, трудова, творча діяльність, перегляд презентацій, мультфільмів, ілюстрацій тощо. До третього етапу нами було підібрано такі форми роботи: проектна діяльність, створення міні-музеїв, розваги, свята та засоби: ігри, інсценізації природознавчих казок, фольклорних творів, конкурси, творчі ігрові завдання. Ми вважаємо, що реалізувавши нашу систему роботи отримаємо: розвинені творчі здібності дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти.

Спираючись на психолого-педагогічні дослідження було визначені принципи за яких успішно відбуватиметься розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, а саме:

1. Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.
2. Створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя.
3. Сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей.
4. Інтеграції навчальної та ігрової діяльності.

Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що у дітей старшого дошкільного віку переважає мимовільна увага та запам'ятовування, а також наочно-образне та словесно-логічне мислення. Вони здатні до довільної регуляції своєї діяльності та емоційно-вольових проявів. У період старшого дошкільного віку дитина допитлива, що сприяє розвитку її пізнавальної активності й стійких пізнавальних інтересів. Яскравий матеріал, подання його в цікавій формі дозволяє зосередити увагу дітей на заняття. Існує потреба в постійній зміні видів діяльності з метою надання дітям можливості мимовільно запам'ятати матеріал. Таким чином, організовуючи заняття з екологічного виховання необхідно створювати ігрові ситуації, широко використовувати наочність. Під час навчання педагог має дотримуватися диференційованого підходу, наприклад через використання різнорівневих завдань.

Створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя. Головною метою дошкільної освіти є створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку її ціннісного ставлення до людей, самої себе, природи, культури, світу, збереження її фізичного і психічного здоров'я. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, їх впливу, які можуть мати як позитивний результат, так і містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. Для протидії таким змінам, необхідно, щоб педагогами закладу дошкільної освіти було створене належне освітнє середовище. Належне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю дітей, вихователів і батьків. Належне освітнє середовище передбачає задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці;

збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності; розвитку здібностей і можливостей.

Цілеспрямований педагогічний вплив вихователя передбачає реалізацію значущих для дітей їх особистісних смислів, мотивів, поведінки. Творчий вихователь, сприймаючи кожне завдання сприймає як унікальне і пропонує оригінальні способи її вирішення, тим самим транслює свій «творчий потенціал» дітям. Тоді діти значно більш самостійні, ініціативні, здатні до пошуку неординарних рішень в порівнянні зі дітьми, які керовані вихователем, який жорстко дотримується стандартних функціонально-рольових прийомів впливу.

Сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей. Уява дітей представляє собою величезний потенціал для реалізації резервів комплексного підходу в навчанні і вихованні. Проблема розвитку дитячої уяви актуальна тим, що цей психічний процес є невід'ємним компонентом будь-якої форми творчої діяльності дитини, її поведінки в цілому. Вирішуючи будь-яку розумову задачу, ми використовуємо якусь інформацію. Проте бувають ситуації, коли наявній інформації недостатньо для однозначного вирішення. Це так звані завдання великого ступеня невизначеності. Мислення в цьому випадку майже безсило без активної роботи уяви. Уяву забезпечує пізнання, коли невизначеність ситуації вельми велика. Це загальне значення функції уяви і у дітей, і у дорослих. Старший дошкільний вік характеризуються активізацією функції уяви. Що спочатку відтворює (що дозволяє в ранішому віці представляти казкові образи), а потім і творчого (завдяки якому створюється принципово новий образ). Цей період – сенситивний для формування фантазії. Діти старшого дошкільного віку велику частину своєї активної діяльності здійснюють за допомогою уяви. І якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, в подальшому наступає швидке зниження активності цієї функції. Разом із зменшенням здатності фантазувати, знижуються можливості творчого мислення, гасне інтерес до мистецтва, науки. Дитяча гра – плід бурхливої

роботи фантазії. Для розвитку уяви вихователю необхідно допомагати дитині використовувати свої можливості у напрямку прогресивного саморозвитку. Одним із істотних прийомів тренування уяви, а разом з нею мислення, уваги, пам'яті, пов'язаних з нею психічних функцій, обслуговуючих навчальну діяльність є ігри і завдання «відкритого типу», тобто що мають не єдине вірне рішення. З метою розвитку творчих здібностей вихователю слід враховувати зазначені особливості психічного розвитку дітей, організовуючи освітній процес в закладі дошкільної освіти.

Інтеграції навчальної та ігрової діяльності. Реалізується цей принцип через проведення інтегрованих занять, ігор-занять, занять-змагань, насичених ігровими та інтерактивними методами навчання, читанням казок, віршів, дитячого фольклору, демонстрацією на заняттях ілюстративної наочності та використання ТЗН. Оскільки гра є провідним видом дитячої діяльності, використання її в процесі екологічної освіти дозволить забезпечити природну мотивацію до навчання.

Для оцінки результату системи роботи розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку нами були вибрані наступні критерії: мотиваційний, діяльнісно-творчий та оцінний. Пропонована нами система роботи представлена в схемі, що подана на рисунку 2.4.

Метою першого етапу було формування мотивації у дітей старшого дошкільного віку до екологічної освіти. Для цього ми використовували такі форми роботи як: словесні творчі логічні завдання, авторські природознавчі казки, екскурсії, заняття-спостереження з елементами творчості, інтегровані заняття. Використання словесних творчих логічних завдань в процесі екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку сприяло не лише формуванню екологічної культури дошкільників, а й розвитку конвергентного мислення (логічного і послідовного) та дивергентного мислення.

Мета: розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти

Принципи розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти: *урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя; сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей; інтеграції навчальної та ігрової діяльності*

Етапи роботи	Форми	Методи та засоби
1. мотиваційний - мотивація дітей до екологічної освіти	Словесні творчі логічні завдання, авторські природознавчі казки, екскурсії, заняття-спостереження з елементами творчості, інтегровані заняття.	Ігри, бесіди, розповіді, показ ілюстрацій, презентацій, мультфільмів тощо.
2. практичний - активізація розвитку творчих здібностей на заняттях з екологічного виховання і поза ними.	Заняття; екскурсії; прогулянки; цільові спостереження Форми роботи поза заняттями: екологічні виставки; екологічні конкурси; словесні (відповіді дітей на пропоновані запитання, описи малюнків, натуральних об'єктів або явищ, загадування загадок, розв'язання проблемних завдань); графічні (діти малюють будь яку пору року, листівки, поштові марки природоохоронного змісту); пантомімічні (передбачають наслідування характерної поведінки тварин, творчі уявлення про ту чи іншу рослину); виготовлення пташиних годівничок з глини, пластиліну, паперової маси, виготовлення моделей та атрибутів до ігор, пов'язаних з пізнанням та охороною довкілля.	Ігри, спостереження, екскурсії, трудова, творча діяльність, перегляд презентацій, мультфільмів, ілюстрацій тощо
3. творчий - створення умов для подальшого розвитку творчих здібностей у дітей у процесі екологічної освіти	Проектна діяльність, створення міні-музєїв, розваги, свята.	Ігри, інсценізації природознавчих казок, фольклорних творів, конкурси, творчі ігрові завдання

Результат: розвинені творчі здібності дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти
Критерії оцінювання результату: мотиваційний, діяльнісно-творчий та оцінний

Рис. 2.4. Схема системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти

Під дивергентним мисленням у науковій літературі розуміють мислення, яке характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю у процесі знаходження розбіжностей, формулювання проблем, пошуку шляхів розв'язання завдань. Дивергентне мислення є однією з умов розвитку творчості в дошкільному віці.

Використання словесних творчих логічних завдань сприяло розвитку особливостей дивергентного мислення: легкості і продуктивності (наскільки швидко дитина може створювати певні продукти творчості: ідеї, думки, об'єкти тощо); гнучкості (здатності до швидкого переходу від однієї проблеми до іншої, або їх об'єднання); оригінальності (своєрідності мислення незвичності підходу до проблеми, її нового розв'язання); точності (відповідності), стрункості мислительних операцій щодо виниклої проблеми, вибору адекватного рішення відповідно до поставленої мети.

Нами використовувались такі види словесних творчих логічних завдань: творчі завдання на основі фантастичних ситуацій – «Чарівна паличка», «Знайди вихід», «Збільшення – зменшення», «Оживи малюнок», «Чарівне перетворення», «Якби я був (була)..»; творчі завдання на основі реальних ситуацій – «Пожежа на лісовій галявині», «Як врятувати зайчика», «Допоможи пташеняткам». З метою дотримання описаного нами принципу створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного

впливу з боку вихователя при вирішенні творчих завдань звертали увагу на всі відповіді дітей, щоб у дітей не виникав страх дати неправильну відповідь.

За таких принципів, на нашу думку, і слабші діти будуть проявляти активність. При цьому, ми обговорювали разом з дітьми відповіді, оцінювали їх і відбирали найбільш вдалі. Зазначені завдання сприяли дієвості уяви і фантазії. Розвиваючи творче мислення, формуючи у дітей екологічну вихованість ми вчили дітей знаходити вихід із різних життєвих ситуацій. Такий підхід сприятиме вже з дитячого садка формуванню не людини – виконавця, а людини з творчим мисленням яка буде генерувати оригінальні ідеї, самостійно мислити, приймати сміливі нестандартні рішення в питаннях охорони і збереження природи. Розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти сприяло використання авторських природознавчих казок.

Природознавча казка – це цікава вигадана історія про події, яких не може бути в реальному житті. Головні герої у такій казці це рослини й тварини, які вміють розмовляти. У казках трапляються чарівні пригоди, існують незвичайні речі, діють чаклуни і чародії. Природознавчі казки і за мовою відрізняються, оскільки у них вживаються незвичайні «казкові» слова. У роботі з казками ми використовували такі творчі вправи як читання казок та створення малюнків (ілюстрацій) за їх змістом; казка і театр: використання різних видів театру для обігравання казки; гра-драматизація за сюжетом казки; створення казки своїми руками (виготовлення іграшок, книжок на заняттях з художньої праці); переплутування казкових сюжетів і героїв («Казка про гнома Добролюба, або Казковий калейдоскоп»); змінювання характеру героя («Троє поросят, або Казка про те, як Вовк став добрим»); змінювання місця, часу події («Колобок, або Стара казка по-новому»); змінювання кінця казки («Колосок, або Новий кінець старої казки»); складання казки за схемою («Білочка і стрічка, або складаємо казку за схемою»). Це допомогло нам уникнути стереотипів,

розвивати у дітей фантазію, нешаблонне мислення, розвинути їхню творчу уяву тощо.

Дітям дуже подобалося фантазувати про те, що могло трапитися в минулому чи майбутньому із добре знайомими для них персонажами (наприклад: розповісти, як усе складеться для Колобка, коли він повернеться до баби й діда; як зміниться характер та життя Кози-Дерези після того, як її виженуть із Зайчикової хатки). Проілюструємо прикладами. Наприклад: «Як Зайцеві з казки «Зайчикова хатка» можна без сторонньої допомоги вигнати лисицю з оселі?» (забити вікна й двері, а Лисиця, коли зголодніє, то сама попроситься випустити; вночі влаштувати гармидер біля хатки, закричати «Мисливці йдуть» і Лисиця, яка боїться мисливців, сама втече); «А як би Колобок заховався від голодних звірів?» (він міг би обмазатися медом, покачати по соснових голочках та став би схожим на їжачка.) Особливо подобалося дітям завдання, коли вони писали умовного листа улюбленому казковому героєві. У листі діти ділилися з ним власними враженнями, висловлювали свої побажання або прохання. Такий вид роботи розвивав творче мислення, здатність до фантазування.

У процесі екскурсій, спостережень закладається фундамент конкретних уявлень про рідну природу. Діти ознайомлюються з усім багатством її фарб, звуків, запахів, форм у розвитку і зміні. Пізнання природного оточення починається чуттєвим шляхом, за допомогою зору, слуху, дотику, нюху. Так, у лісі, парку діти вчать розрізняти забарвлення осіннього листя: у берези вона лимонного кольору, у дуба – коричневого, у верби – зеленувато-жовтого, в осики – червоного або лілового. Картина осіннього лісу, парку сприймається ними яскравіше, повніше, якщо вихователь пропонує послухати голоси птахів, шум вітру, шерехи опадаючого листя, учить визначати запах грибів, прілої зелені. Чим більше органів чуттів беруть участь у такому пізнанні, тим більше ознак і властивостей виділяє дитина, в досліджуваному об'єкті, явищі, а отже, багатшими стають її уявлення. Екскурсія як форма роботи надає можливість

ознайомити дітей з властивостями і якостями предметів, явищ шляхом спостережень, у ході виконання завдань ігрового, творчого або практичного характеру. У такий спосіб здійснюється сенсорний розвиток, на основі якого виникають розумові процеси, уява, формуються естетичні почуття, розвиваються творчі здібності. Свої враження про екскурсії діти відображали у малюнках, під керівництвом вихователя склали короткі розповіді, казки про побачене. Такі заняття розвивали здатність до фантазування, творчу уяву. Діти вчилися аналізувати, порівнювати, спостерігати, розмірковувати, узагальнювати. Так, з метою розвитку творчої уяви узимку в листяному лісі ми задавали їм запитання: як ви думаєте, у якому лісі зараз світліше: у листяному чи хвойному? Чому? Значне місце займає в ході екскурсії в природу виконання дітьми різноманітних практичних завдань, що випливають з її змісту і забезпечують дієве пізнання тих предметів, явищ, які діти спостерігали раніше. Найчастіше це збір природного матеріалу, призначеного для подальших спостережень у куточку природи, для виробів, оснащення занять (наприклад, шишки і жолуді, листочки тощо). Зібраний матеріал ми використовували для створення аплікацій, виготовлення виробів з природного матеріалу.

Для того, щоб у дітей формувалися творчі здібності, щоб розвивалася творча особистість варто використовувати різні групи прийомів: мотиваційні, надання допомоги, стимулюючі. До мотиваційних прийомів відносяться такі прийоми: постановка цілей, показ практичної значущості діяльності і результатів праці. Результати праці можна побачити і проаналізувати на проведених творчих виставках робіт дітей. Тому по завершенню виконання робіт ми влаштовували виставки дитячої творчості, які дозволяли оцінити задум і творчі здібності дітей. Наприкінці екскурсій ми організували дидактичні ігри, які у цікавій формі дозволяли закріпити засвоєні знання. Так, у лісі (парку) ми проводили гру «Знайди дерево за листком», «Уяви, що ти осінній листочок», «Розкажи про що шепоче осіннє листячко», «Зобрази

лісового мешканця», а після ознайомлення з городніми культурами – гра «Впізнай за описом», «Придумай казку» тощо.

Бесіди, які ми проводили з дітьми зазвичай носили характер вільної дискусії. Це розвивало у дітей самостійність судження творчого задуму. Задум є основою творчості, вищим рівнем людської свідомості, який перетворює світ; умовою стимулювання і формування творчих здібностей у дітей, свободою свідомої діяльності. Особливістю сучасних знань є їх інтеграція. У дітей досить рано з'являється свій «образ світу». При всій недосконалості він має суттєву характеристику – цілісність сприймання довкілля. Тому знання, які одержують діти мають бути пов'язані між собою. Інтегровані заняття – це якісно новий рівень синтезу знань дітей, які об'єднують навколо певного заняття чи теми різнорідні знання. Синтез цих знань дозволяє досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати у дитини розумові операції аналізу, порівняння, узагальнення тощо. Особливо це важливо для розвитку світоглядних, людинознавчих, екологічних, комунікативних умінь, понять. В процесі екологічного виховання дітей ми інтегрували такі розділи програми, як: ручна праця, ознайомлення з довкіллям, музичне виховання, художня література, образотворче мистецтво.

На другому практичному етапі провідним завданням було активізувати розвиток творчих здібностей дітей на заняттях і поза ними в процесі екологічної освіти. Для цього ми використовували такі форми роботи: заняття, екскурсії, прогулянки, цільові спостереження; форми роботи поза заняттями: екологічні виставки; екологічні конкурси; словесні (відповіді дітей на пропоновані запитання, описи малюнків, натуральних об'єктів або явищ, загадування загадок, розв'язання проблемних завдань); графічні (діти малюють будь яку пору року, листівки, поштові марки природоохоронного змісту); пантомімічні (передбачають наслідування характерної поведінки тварин, творчі уявлення про ту чи іншу рослину); виготовлення пташиних годівничок з глини,

пластиліну, паперової маси, виготовлення моделей та атрибутів до ігор, пов'язаних з пізнанням та охороною довкілля (Додаток В).

У процесі проведеної роботи ми помітили суттєву зацікавленість дітей у творчій діяльності, тому всіляко намагалися стимулювати творчі прояви дітей, використовуючи такі прийоми: прийоми надання допомоги (нагадування, конкретизація, постановка навідних запитань). З метою активізації у формуванні здібностей дітей ми використовували прийоми, що впливають на емоційно-вольову сферу: переконання, схвалення, заохочення.

На цьому етапі реалізовувались такі, запропоновані нами, принципи: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя; сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей; інтеграції навчальної та ігрової діяльності.

Третій етап роботи – творчий – був спрямований на створення умов для подальшого розвитку творчих здібностей у дітей у процесі екологічної освіти. Провідними формами роботи на цьому етапі були: екологічні проекти, створення міні-музеїв, розваги, свята.

Оскільки наша робота охоплювала тривалий проміжок часу (від січня до травня), у нас була можливість проводити групові свята на екологічну тематику (див. Додаток Г). На основі інтегрованого підходу до екологізації різних видів діяльності, а саме: діяльність дитини в розвивальному середовищі та природі, проведені форми експериментально дослідної роботи дозволили нам не лише навчити дітей любити природу довкілля, піклуватися про нього, не завдаючи шкоди, але й цілеспрямовано розвивати їх нахили та творчі здібності; сприяли розширенню та систематизації екологічних знань дітей. Створене нами екологічне розвивальне середовище, яке є неодмінною умовою екологічної освіти і виховання дошкільнят дозволило у ігрових ситуаціях транслювати дітям знання з екологічного виховання паралельно розвиваючи творчі здібності дітей.

В процесі формувального етапу експерименту нам вдалося реалізувати всі визначені нами принципи: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя; сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей; інтеграції навчальної та ігрової діяльності. Наскільки дієвими вони були щодо розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти ми можемо визначити після проведення контрольного етапу експерименту.

2.3. Аналіз перевірки розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти

Заключний контрольний зріз мав на меті здійснення порівняльного аналізу рівнів сформованості розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку (експериментальної та контрольної груп) у процесі організації екологічної освіти після проведення формувального етапу дослідження. Також передбачалось визначення доцільності, ефективності та результативності запропонованої системи роботи розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти. Проводячи контрольний зріз ми застосовували ті ж методи, що і на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Переважання внутрішніх мотивів до творчої діяльності над зовнішніми, сприяло значному підвищенню рівню сформованості мотиваційного критерію. Так, слухаючи відповіді дітей на запитання у ході індивідуальних бесід ми помітили, що відповіді дітей стали більш повними і обґрунтованими, зменшився відсоток дітей, які були не зацікавлені у творчих видах діяльності. Здебільшого відповіді дітей були такими: «Так, я люблю малювати. Особливо мені подобається вигадувати незвичних тварин», «Ми нещодавно з татом

робили з паперу будиночок для іграшкового ведмедика і я сам його розфарбовував», «Я попросила маму і вона записала мене на театральний гурток», «По дорозі додому ми разом з мамою складали казку про хмаринку». Батьки теж стали приділяти більше уваги розвитку творчих здібностей власних дітей. З індивідуальних бесід ми з'ясували, що більшість респондентів придбали настільні ігри, набори для творчості, малюють і конструюють разом з дітьми. На рисунку 2.5. відображено рівень сформованості мотивації до творчої діяльності у дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм у ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту (у %).

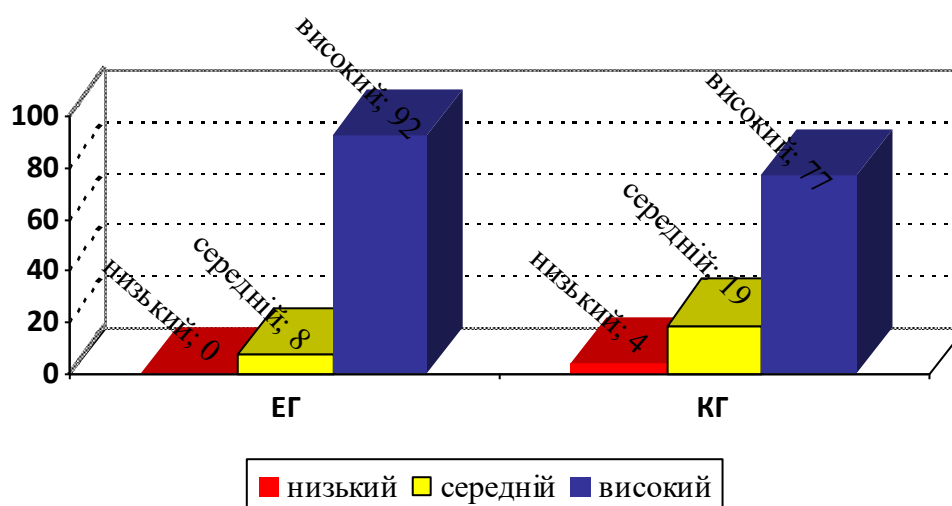

Рис. 2.5. Співвідношення рівнів мотивації до творчої діяльності у дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм у ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту (у %)

Наявність у дітей внутрішньої мотивації вплинула на рівень сформованості у дітей діяльнісно-творчого критерію. Як і на констатувальному етапі експериментального дослідження для фіксації результату нами використовувався диктофон. Більшість дітей склали казки самостійно, без підказки дорослого. Діти використовували всі задані слова, логічно будували речення, фантазували. Сюжети деяких казок чимось були схожі на казки, які ми

вигадували з дітьми виконуючи завдання на формувальному етапі експериментального дослідження. Так, розповідаючи казку Саша К. попросив аркуш паперу і олівці, щоб намалювати головних героїв. Під час діагностики за методикою «Незвичні способи вживання» (картонні коробки) діти як контрольної так і неекспериментальної групи були дуже активні. Відповіді були дуже різні. З картонної коробки можна виготовити: іграшковий акваріум, годівничку для птахів, будиночок для їжачка, іграшкового бегемотика, крокодильчика, іграшковий телевізор, сонечко, іграшковий годинник, зробити календар природи, чарівний кораблик, на якому звірятка зможуть врятуватися від пожежі в лісі, дерева як у парку, коробочку для жолудів, килимок для котика і.т.д. Під час виконання методики «Завершення фігури (Овал)» Е.Торренса більшість дітей змогли виявити уяву і створили оригінальні фантастичні зображення. Причому майже у всіх дітей малюнки були кольорові. Діти прикрашали малюнки деталями, штрихами. Переважно це були зображення квітів, ягід, тварин, овочів, фруктів тощо. Завдання діти виконували охоче, із захопленням. Узагальнені результати обстеження відображено на рисунку 2.6.

Рівень сформованості оцінного критерію у дітей старшого дошкільного віку як і на контрольному етапі ми виявляли за допомогою спостереження естетичного сприйняття під час: бесіди, занять з образотворчої діяльності; виконання діагностичних завдань; занять-екскурсій.

На контрольному етапі експерименту відповіді дітей змінилися. Переважно діти (особливо експериментальної групи) активно оцінювали свої малюнки та малюнки інших дітей. Оцінки своїх робіт і робіт інших дітей були об'єктивними, а зауваження аргументованими. Розглядаючи твори художнього мистецтва під час екскурсій діти емоційно виражали свої почуття, цікавилися активно задавали запитання. Після проведення дослідження отримали такі результати (рис.2.7.)

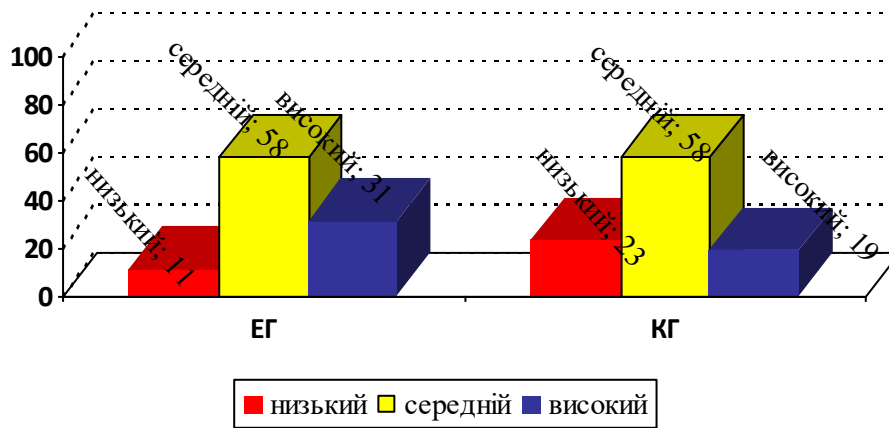

Рис. 2.6. Співвідношення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за діяльнісно-творчим критерієм у ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту (у %)

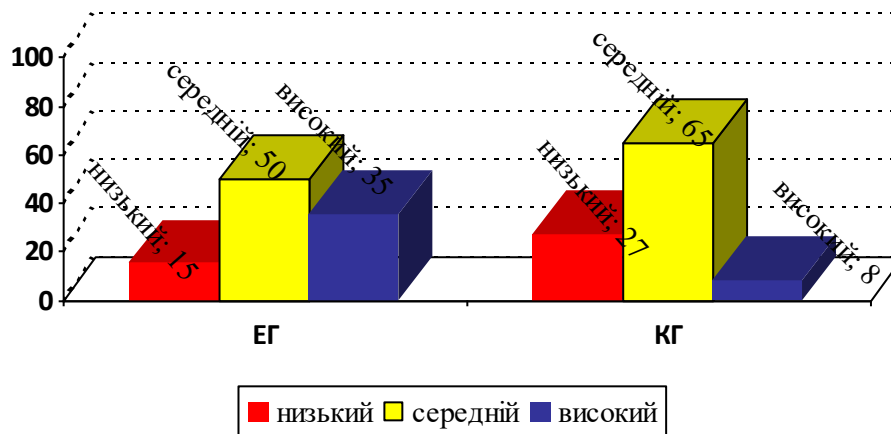

Рис. 2.7. Співвідношення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за оцінним критерієм у ЕГ і КГ на контрольному етапі експерименту (у %)

Із діаграм (рис. 2.5., 2.6., 2.7.) можна побачити, що 92 % дітей в ЕГ та 77 % в КГ зі значною цікавістю ставилися до творчої діяльності, у них переважала внутрішня мотивація. У 8 % дошкільників ЕГ та 19 % КГ спостерігався середній рівень мотивації за мотиваційним критерієм. 4 % респондентів КГ показали низький рівень спостережуваного явища, а в ЕГ означений рівень взагалі не був зафіксований. Високий рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм був виявлений у 31 % дітей ЕГ та в 19 % у КГ, середній – у 58 % в ЕГ та КГ, низький у 11 % дітей ЕГ та 23 % КГ. Що стосується розвитку творчих здібностей за оцінним критерієм, то високий рівень його сформованості був виявлений у 35 % дітей 6-го року життя ЕГ і у 8 % дітей КГ, середній у 50 % з ЕГ та у 65 % із КГ, низький у 15 % в ЕГ та у 27 % КГ.

Можемо констатувати, що у дітей старшого дошкільного віку обох груп зріс рівень мотивації до творчої діяльності за усіма критеріями. Проте суттєва динаміка спостерігалася саме у дітей з ЕГ.

Дані, які демонструють рівень розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти на контрольному етапі експериментального дослідження за критеріями (мотиваційним, діяльнісно-творчим та оцінним) ми занесли до таблиці 2.2.

Можемо констатувати, що у більшості дошкільників, переважає високий рівень за мотиваційним критерієм, і в той же час, низький та середній рівні розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим та оцінним критеріями відповідно. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що основна частина дітей цікавиться творчими завданнями, проте недостатня увага з боку вихователів та батьків не дозволяє їм розвивати свої творчі здібності.

Отже, показники контрольного етапу дослідження дають змогу зробити висновок про ефективність, розробленої нами системи роботи. Це засвідчують, порівняно із констатувальним етапом експерименту, рівні сформованості

визначених критерії оцінки досліджуваного явища, виявлені у дітей з експериментальних груп.

Таблиця 2.2.

Рівні розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі експерименту (у %)

Група (кількість осіб)	Рівень сформованості	Рівень розвитку творчих здібностей за мотиваційним критерієм		Рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм		Рівень розвитку творчих здібностей за оцінним критерієм	
		К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%
Експериментальна група (26)	В	24	92	8	31	9	35
	С	2	8	15	58	13	50
	Н	0	0	3	11	4	15
Контрольна група (26)	В	20	77	5	19	2	8
	С	5	19	15	58	17	65
	Н	1	4	6	23	7	27

У дітей помітно зріс рівень розвитку творчих здібностей, вони стали виявляти інтерес до творчих видів діяльності: творчих ігор, особливо театралізованих, літературної діяльності (складання казок, інсценування своїх творів тощо); образотворчої діяльності (малювання декорацій, виготовлення атрибутів); музичної діяльності (виконання пісеньок, інсценування музичних творів тощо), пошуково-конструкторської діяльності тощо. Потреба в такій діяльності у дітей стала яскраво вираженою.

Висновки до другого розділу

У розділі визначені критерії розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Рівні розвитку творчих здібностей за мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження становили: високий був виявлений у 69 % респондентів ЕГ і у 77 % у КГ; середній – у 27 % дошкільників ЕГ та у 15 % в КГ; низький – у 4 % опитаних з ЕГ та у 8 % із КГ. Високий рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм на констатувальному етапі був виявлений у 12% дітей ЕГ та у 16% у КГ, середній – у 42% та у 46% ЕГ та в КГ відповідно, низький у 46% респондентів ЕГ та у 38% в КГ. Розвиток творчих здібностей за оцінним критерієм становив високий рівень був виявлений у 8% дітей ЕГ та у 8% вихованців у КГ, середній – у 27 % опитаних з ЕГ та у 31 % із КГ, низький – у 65 % в ЕГ і у 61 % у КГ.

Із метою підвищення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку було розроблено систему роботи з урахуванням принципів, а саме: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя; сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей; інтеграції навчальної та ігрової діяльності. Пропонована нами системи роботи полягала у проведенні комплексу навчальних заходів, а саме: занять, дидактичних ігор і вправ, творчих ігор, експериментально-дослідної, художньо-творчої діяльності, свят і розваг в процесі екологічної освіти. Система роботи передбачала дотримання трьох послідовних взаємопов'язаних етапів: мотиваційного, практичного і творчого, а в результаті – розвинені творчі здібності дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти. Результат оцінювали за такими критеріями: мотиваційний, діяльнісно-творчий та оцінний.

Результати, отримані у ході контрольного етапу експериментального дослідження, підтвердили ефективність проведеної нами роботи. Так, 92% дітей в ЕГ та 77% в КГ показали високий рівень за мотиваційним критерієм; 8%

дошкільників ЕГ та 19% в КГ продемонстрували середній рівень. Лише 4% респондентів з КГ показали низький рівень за мотиваційним критерієм, в ЕГ означений рівень досліджуваного явища взагалі не був зафіксований.

Високий рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм був виявлений у 31% дітей ЕГ та у 19% у КГ, середній у 58% у ЕГ та в такої кількості респондентів із КГ, низький у 11% ЕГ та у 23% КГ. Сформованість розвитку творчих здібностей за оцінним критерієм на високому рівні була продемонстрована 35 % дітей 6-го року життя у ЕГ і 8% вихованців із КГ, на середньому – 50% опитаних з ЕГ та 65% із КГ, на низькому – 15% в ЕГ і 27% у КГ, що свідчить про ефективність цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток природних задатків у дітей дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що розвивати творчі здібності дітей потрібно починаючи з дошкільного віку, оскільки цей вік є сенситивним періодом. Поняття творчі здібності тісно пов'язане з поняттям «творчість», «творча діяльність». Під творчою діяльністю слід розуміти таку діяльність людини, в результаті якої створюється щось нове - будь це предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ, або почуття, що відбиває нове ставлення до дійсності. Творчі здібності – це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. Творчість починається з нової ідеї. Нові ідеї можуть з'являтися як на основі нової інформації, так і без неї. Щоб діти почали творчо застосовувати отримані ними раніше знання, необхідно, щоб вони відчували потребу в запропонованій ними діяльності. Повинна бути організована мотивація до дії. Творчі здібності не тільки виявляються в діяльності, а й формуються в ній.

Творча атмосфера в процесі екологічної освіти задовольняє вікові потреби дітей в пізнавальній активності і є одним із ефективних засобів формування в дітей екологічної культури та розвитку їх творчих здібностей. Екологічна освіта – це безперервний процес навчання та виховання, спрямований на розвиток екологічної освіченості і вихованості дітей, накопичення екологічних знань, формування вмінь і навичок діяльності в природі, пробудження високих морально-естетичних почуттів, придбання високоморальних особистісних якостей у здійсненні природоохоронної роботи. Мета екологічної освіти дітей дошкільного віку полягає у формуванні у дітей елементів екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, розвитку позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля, реалістичних уявлень про явища природи, практичних вмінь, дбайливого ставлення до її компонентів.

2. Розкрили вікові особливості розвитку творчих здібностей: період від трьох до п'яти років сприятливий для формування творчості тому, що дитина до цього віку, з одного боку, готова до соціалізації (сформованість мовлення), а з другого – ще не соціалізована. Для дитини весь світ ще загадковий та проблемний. До 6 років починається спад творчої активності. Це пов'язується із зростанням критичності і розсудливості в свідомості дитини. Дитина перестає бачити можливість відхилення від стереотипної, вказаної соціальним середовищем поведінки.

3. Для виявлення рівнів розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку нами були розроблені наступні критерії: мотиваційний, діяльнісно-творчий та оцінний. Вони, на нашу думку, найбільш повною мірою дозволяли оцінити сформованість як окремого компонента так і рівень розвитку творчих здібностей в цілому.

Визначені критерії розкривалися через показники, відповідно до яких ми виділяємо високий, середній та низький рівні їх сформованості. Констатувальний етап експериментального дослідження показав, що серед вихованців ЕГ високий рівень за мотиваційним критерієм був виявлений у 69 % респондентів, 77 % у КГ; середній – у 27 % дошкільників ЕГ та у 15 % в КГ; низький – у 4 % опитаних з ЕГ та у 8 % із КГ. Високий рівень розвитку творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм на констатувальному етапі був виявлений у 12 % дітей ЕГ та у 16 % у КГ, середній – у 42 % та у 46 % ЕГ та в КГ відповідно, низький у 46 % респондентів ЕГ та у 38 % в КГ. Розвиток творчих здібностей за оцінним критерієм становив: високий рівень був виявлений у 8 % дітей ЕГ та у 8 % вихованців у КГ, середній – у 27 % опитаних з ЕГ та у 31 % із КГ, низький – у 65 % в ЕГ і у 61 % у КГ.

4. З метою розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти нами було розроблено та впроваджено систему роботи, яка включає в себе ряд форм, методів і засобів. Нами були визначені такі форми роботи як: інтегровані заняття, заняття-спостереження з елементами

творчості, словесні творчі логічні завдання, читання художніх творів та авторських природознавчих казок та їх інсценізація, екскурсії, прогулянки, праця в природі, проведення дослідницької діяльності; поза заняттями проводили такі форми роботи: екологічні виставки, екологічні конкурси, створення міні-музеїв, розваги, свята. У ході проведення нами використовувалися авторські природознавчі казки, вірші, пісні, ігри, мультфільми, презентації тощо. Із метою підвищення рівнів розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку ми враховували такі принципи, а саме: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; створення належного середовища та наявності цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу з боку вихователя; сприяння дієвості уяви і фантазії, урахування ігрових інтересів дітей; інтеграції навчальної та ігрової діяльності. Система роботи передбачала дотримання трьох послідовних взаємопов'язаних етапів: мотиваційного, практичного і творчого. В результаті отримали: розвинені творчі здібності дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти. Результат оцінювали за такими критеріями: мотиваційний, діяльнісно-творчий та оцінний.

Експериментальна перевірка використання розробленої нами системи роботи з розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у процесі екологічної освіти засвідчила їх загальну ефективність. Аналіз результатів, отриманих у ході контрольного зрізу, засвідчив, що в усіх групах відбулися зміни у виділених показниках за усіма критеріями, проте найбільш помітні зрушення відбулися в експериментальній групі. За результатами обробки й аналізу даних контрольного етапу експериментального дослідження ми з'ясували, що 92 % дітей в ЕГ та 77 % в КГ продемонстрували високий рівень за мотиваційним критерієм; 8 % дошкільників ЕГ та 19 % в КГ – продемонстрували середній рівень і лише 4 % респондентів з КГ показали низький рівень за мотиваційним критерієм, а в ЕГ означений рівень досліджуваного явища взагалі не був зафіксований. Високий рівень розвитку

творчих здібностей за діяльнісно-творчим критерієм був виявлений у 31 % дітей ЕГ та у 19 % у КГ, середній у 58 % у ЕГ та в такої кількості респондентів із КГ, низький у 11 % ЕГ та у 23 % КГ. Сформованість розвитку творчих здібностей за оцінним критерієм на високому рівні була продемонстрована 35 % дітей 6-го року життя у ЕГ і 8 % вихованців із КГ, на середньому – 50 % дітей з ЕГ та 65 % із КГ, на низькому – 15 % в ЕГ і 27 % у КГ. Отже, ми можемо констатувати підвищення рівня сформованості творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку в результаті впровадження розробленої системи роботи в екологічну освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алёшина Н. В. «Ознакомление дошкольников с окружающим и социальной действительностью». Москва, 2008, 112 с.
2. Артемова Л. Соціалізація дитини в родині. *Дошкільне виховання*. 2004. № 3. С. 3-5.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України. *Дошкільне виховання*. № 4. 2018. с. 59
4. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2012. 26 с.
5. Без природи життя неможливе. *Дитячий садок*. 2004. с. 9
6. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ, 2014. 137 с.
7. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. с. 71.
8. Білоусова Н. Становлення моральної свідомості: психологічні аспекти. *Дошкільне виховання*. 2005 №1. С. 10-11.
9. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. *Монографія*. Запоріжжя, 2002. 216 с.
10. Богуш А. М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Київ, 2008. 404 с.
11. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей в дошкільному навчальному закладі Київ, 2006. 304 с.
12. Венгер Н. Ю. Путь к развитию творчества. *Дошкольное воспитание*. 2014. № 11. С. 32-38.
13. Веретенникова С. А. Ознакомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ, 1979. 248 с.
14. Волкова А. Психолого-педагогічні механізми сприймання авторських казок природознавчого змісту дітьми старшого дошкільного віку в контексті екологічного виховання. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. С. 4-9.

15. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми. *Рідна школа*. 2000. № 6. С. 77-79.

16. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк. Москва, 1991. 93 с.

17. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки. *Дошкільне виховання*. 1997. № 7. С. 18-20.

18. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві : автореф. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук : спец. 13.00.02. Київ, 2002. 32 с.

19. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ, 2005 128 с.

20. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому просторі. *Дошкільне виховання*. – 2006. №3. С. 15-19.

21. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. *Дошкільне виховання*. № 10. 2001. С. 8-9.

22. Голіцина Н. С. Екологічне виховання дошкільнят. Перспективне планування роботи з дітьми 3-7 років: Харків, 2007. 56 с.

23. Горопаха Н. М. Методика ознайомлення дітей з природою. Харків, 2012. 432 с.

24. Демченко І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами мистецтва. *Початкова школа*. 2003. № 7. С. 22-23.

25. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція, 2012 р.).

URL: <http://www.twirpx.com/file/862962/> (дата звернення: 15.05.2019)

26. Дивний світ природи. *Бібліотека вихователя дитячого садка* № 13. 2006. с. 80

27. Дорошенко Т. Розвиток творчих здібностей на уроках музики. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 34-36.

28. Досвід екологічного виховання в ДНЗ. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. № 1-2. 2005. с. 12.

29. Дудник Н. З. Сучасні технології дошкільного виховання : *навчально-методичний посібник (курс лекцій)*. Дрогобич , 2013. 208 с.
30. Дядечко Т. Мандруємо екологічною стежиною. *Дошкільне виховання* № 5. 2002. С. 28.
31. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 6. С. 7-12.
32. Карпенко З. С., Савчин З. Я. Вивчення і розвиток уяви в дитячому віці. Коломия, 1996. 48 с.
33. Кобзар Б. С. Обдаровані діти. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 3. С. 80-86.
34. Козак Н. Робота з батьками: нові підходи. *Дошкільне виховання* 2000. № 7. С. 6-7.
35. Козак Н. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 9.
36. Комплексна програма «Творча обдарованість» Київ, 1991.
37. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч. метод. посібник до Базової програми розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» Київ, 2009. 208 с.
38. Концепція неперервної екологічної освіти в Україні / Міністерство освіти і науки України // Інформаційний збірник МОН України. – 1995. – № 4. – С. 3-25.
39. Кот Н. М. Спільна робота дошкільного закладу та сім'ї з екологічного виховання дошкільників: метод. посіб. для вихователів і студентів педагогічних вузів . *Дитячий садок*. 2001. № 45 (141), грудень. С. 24.
40. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2006. 432 с, с. 420.
41. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 9. С. 12.

42. Кузьменко В. У. Теоретичні основи проблеми розвитку індивідуальності дитини. Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. Вип. 24. С. 194-205.

43. Кульчицька О. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей *Обдарована дитина*. 2003. № 4. С. 42-50.

44. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин, 1980. 335 с.

45. Кравченко Г.Ю. Метод проектів у розвитку якості дошкільної освіти Харків 2013. С. 176.

46. Лаврентьева Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище. *Палітра педагога*. 2001. № 4. С. 11-13.

47. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. с. 10-44

48. Лисенко Н. Психолого-педагогічні механізми сприймання авторської казки. Київ, 1994. 398 с.

49. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : у 2 ч.: навч. посіб. Київ, 2006. Ч. 1. 302 с.

50. Лук А. Н. Психология творчества. Москва, 1978. 125 с.

51. *Малюнок: Програма виховання дітей дошкільного віку*: Київ, 1999.

52. Мільто Л. О. Творче становлення індивідуальності майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць*. Випуск 2. Київ, 1999. С. 47-50.

53. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. Киев, 1995. 52 с.

54. Нуреева О. С. Невгамовні чомучки. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. 4-5 роки. Харків. 2008. 253 с.

55. Невмержицька О. В. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям: матеріали до самостійної роботи студентів спеціальності «Дошкільна освіта» Дрогобич, 2012. 76 с.

56. Ознайомлення дітей з природою. Хрестоматія. Друга частина. Рівне, 2007. 464 с.
57. Ознайомлення з природою через рух: Харків, 2007. 112 с.
58. Олійник Л. Активізація спонтанної діяльності. Дидактичний супровід ігор малят. *Палітра педагога*. 2001. № 1. С. 27-29.
59. Паламар О. Ставлення до природи як чинник розвитку пізнавальних мотивів учіння. *Початкова школа*. 2002. № 6. С. 28-30.
60. Плохій З. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ, 2002. 173 с.
61. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. пос. Київ, 2006. 456 с.
62. Рибалка В. В. Система виховання творчої особистості за І.П.Волковим. *Обдарована дитина*. 1998. № 6. С. 10-14
63. Рижова Н. Экологическое воспитание в детском саду. Москва, 2001. 432 с.
64. Романовська Д. Світ навколо нас – і я його частинка. Еколого-психологічний тренінг. *Психолог*. № 9. 2006. С. 5-7.
65. Семенова І. Особливості навчання і виховання обдарованих дітей. *Завуч*. 2001. № 2. С. 6-7.
66. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості. Київ, 1996. 406 с.
67. Система реалізації завдань екологічної освіти та виховання дітей старшого дошкільного віку. / укл. О.Г. Фоміна, Л.Й. Марчук, Н.Й. Тимошук. Запоріжжя. 2012. 36 с.
68. Соломеннікова О. А. Екологічне виховання в дитячому садку (Програма і методичні рекомендації). Для занять з дітьми 2-6 років: Харків, 2007. 72 с.
69. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1986.
70. Толстих Х. Розвиваємо творчу уяву. *Початкова школа*. 2002. № 4. С. 33-47.

71. Україна ХХІ століття. Державна національна програма «Освіта». Київ, 1994. С. 61
72. Фесюкова Л. Б., Григор'єва О. О. Пори року. Комплексні заняття. Харків, 2007. 208 с.
73. Яришева Н. Ф. Ознайомлення дітей з природою. Київ, 1980. 28 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Характеристика рівнів розвитку творчих здібностей у дітей
старшого дошкільного віку за критеріями**

Критерії	Показники	Рівні		
		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
Мотиваційний	<i>Мотив самовираження; особистісна значущість творчого потенціалу;</i>	<i>Яскраво виражена потреба у творчому самовираженні</i>	<i>Потреба у самовираженні існує, але не є домінуючою</i>	<i>Відсутність потреби у самовираженні</i>
	<i>Мотив емоційної задоволеності; інтерес до творчої діяльності;</i>	<i>Домінуючою є пізнавальна мотивація, що виражається у формі дослідницької, пошукової активності і виявляється у високій сензитивності, прагненні до новизни стимулу, новизни ситуації, знаходження нового у звичайному. Максимальна самостійність у різних видах творчості, наполегливість під час виконання творчих завдань, дисциплінованість і відповідальність.</i>	<i>Пізнавальна мотивація не є домінуючою, слабо виражені дослідницька, пошукова активність. Не завжди максимальна самостійність у різних видах творчості та наполегливість під час виконання творчих завдань. Часто відсутня дисциплінованість і відповідальність</i>	<i>Відсутня пізнавальна мотивація, дослідницька та пошукова активність. Відсутність самостійності у різних видах творчості та наполегливості під час виконання творчих завдань. Відсутня дисциплінованість і відповідальність</i>

Продовження Додатку А

	<i>Потреба у творчій самореалізації та в обміні результатами творчості; мотив саморозвитку і вдосконалення творчого процесу</i>	<i>Високий рівень прояву інтелектуальної ініціативи; наявність оптимальної мотивації; достатній рівень розвитку творчих здібностей і вмінь; прояв самостійності й здатності до самоорганізації в навчально-пізнавальній діяльності.</i>	<i>Середній рівень прояву інтелектуальної ініціативи; відсутність оптимальної мотивації; середній рівень розвитку творчих здібностей і вмінь; слабовиражений прояв самостійності й здатності до самоорганізації в навчально-пізнавальній діяльності.</i>	<i>Відсутність прояву інтелектуальної ініціативи; відсутність оптимальної мотивації; низький рівень розвитку творчих здібностей і вмінь; відсутній прояв самостійності й здатності до самоорганізації в навчально-пізнавальній діяльності.</i>
Критерії	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Діяльнісно-творчий	<i>Спрямованість на творчий характер діяльності</i>	<i>Цілеспрямована творча активність, зумовлена потребами та спрямована на пізнання, знання, вміння та навички творчої поведінки застосовуються свідомо і конструктивно</i>	<i>Слабкий прояв внутрішньої творчої активності. Якщо вона наявна, то зумовлена вимогами зовні, а не особистісними потребами на пізнання, знання, вміння та навички творчої поведінки не завжди застосовуються свідомо і конструктивно</i>	<i>Відсутня внутрішня творча активність.</i>

Продовження Додатку А

	<i>Творчий підхід до вирішення навчально-пізнавальних завдань</i>	<i>Наявність на достатньому рівні здатності творчо мислити, здатності до прогнозування</i>	<i>Середній рівень здатності творчо мислити, здатності до прогнозування</i>	<i>Відсутня здатність творчо мислити та здатність до прогнозування</i>
	<i>Оволодіння способами творчої діяльності</i>	<i>Вміння ставити і творчо вирішувати завдання, генерувати ідеї, бачити проблему, знаходити нові засоби та нестандартні й оригінальні способи вирішення висунутих проблем; навички роботи у творчій групі</i>	<i>Середній рівень прояву вміння творчо вирішувати завдання; здатності генерувати ідеї, бачити проблему, знаходити нові засоби та нестандартні й оригінальні способи вирішення висунутих проблем; навички роботи у творчій групі слаборозвинені.</i>	<i>Відсутність вміння творчо вирішувати завдання; відсутність здатності генерувати ідеї, бачити проблему, знаходити нові засоби та нестандартні й оригінальні способи вирішення висунутих проблем; відсутні навички роботи у творчій</i>

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Рівні</i>		
		<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>

Продовження Додатку А

Оцінний	Ціннісне ставлення до творчості;	<i>Розуміння цінності творчості; усвідомлення власної творчої діяльності.</i>	<i>Середній рівень розуміння цінності творчості та усвідомлення власної творчої діяльності.</i>	<i>Вісутність розуміння цінності творчості та усвідомлення власної творчої діяльності.</i>
	Самооцінка творчого потенціалу	<i>Усвідомлення себе суб'єктом творчої діяльності; самооцінка творчих здібностей, індивідуальних якостей, здатність до самовиховання, вміння аналізувати і реально оцінювати свої вчинки, визначати спрямованість і динаміку саморозвитку.</i>	<i>Усвідомлення себе суб'єктом творчої діяльності. На середньому рівні самооцінка творчих здібностей</i>	<i>Неусвідомлення себе суб'єктом творчої діяльності. Відсутність самооцінки творчих здібностей. Неоптимальна самооцінка – надмірно завищена або занадто занижена.</i>
	Оцінка творчого потенціалу іншої особистості	<i>Добре розвинена здатність об'єктивно оцінювати якість творчих продуктів інших</i>	<i>Слабо розвинена здатність об'єктивно оцінювати якість творчих продуктів інших, присутність неадекватної оцінки – надмірно завищеної або занадто заниженої.</i>	<i>Відсутність здатності об'єктивно оцінювати якість творчих продуктів інших, присутність неадекватної оцінки, переважно надмірно завищеної.</i>

Продовження Додатку А

Шкала оцінки рівнів розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку за критеріями (в балах)

Високий рівень оцінюється у 3 бали, середній – 2, низький – 0

<i>Рівні сформованості</i>	<i>Мотиваційний критерій</i>	<i>Діяльнісно-творчий критерій</i>	<i>Оцінний</i>
Високий	7-9	7-9	7-9
Середній	4-6	4-6	4-6
Низький	0-3	0-3	0-3

Додаток Б

Анкета для батьків

«Діагностика сформованості показників мотиваційного критерію у дітей старшого дошкільного віку»

Шановні батьки! Для більш точного виявлення рівня мотивації до творчої діяльності у Ваших дітей, Вам пропонується дати відповідь на наші запитання. Надавайте відповіді спираючись на реальні фактори, тобто визначаючи ту чи іншу поведінку дитини.

Правильну відповідь обведіть.

1. Чи любить Ваша дитина багато запитувати, чи наполеглива в одержанні вичерпних відповідей, запитуючи у Вас вона доповнює Вашу відповідь власними здогадками?

– ніколи – рідко – іноді – часто – постійно

2. Чи любить Ваша дитина малювати / ліпити / вирізати з паперу?

– ніколи – рідко – іноді – часто – постійно

3. Чи прагне Ваша дитина створити щось нове: прикрасу для кімнати, одягу тощо?

– ніколи – рідко – іноді – часто – постійно

4. Чи любить Ваша дитина фантазувати на тему реальної події, причому додає до розповіді щось нове і незвичайне?

– ніколи – рідко – іноді – часто – постійно

5. Чи додає Ваша дитина граючись до власних сюжетів нові сюжетні лінії?

– ніколи – рідко – іноді – часто – постійно

За відповідь – постійно – ставиться 5 балів, за часто – 4 бали, іноді – 3 бали, рідко – 2 бали, ніколи – 0 балів.

Найбільша кількість балів – 40, найменша 0. Відносно цієї метрики результати оцінюються так:

Продовження Додатка Б

Рівень прояву творчих здібностей	Сума балів
Високий	40-27
Середній	26-20
Низький	19-0

Запитання для індивідуальних бесід з дітьми

Чи подобається тобі подовгу грати в рухливі ігри?

Ти любиш придумувати ігри і верховодити в них?

Чи подобається тобі грати в шахи, шашки?

Ти любиш розбирати щось, щоб дізнатися їх будову?

Чи подобається тобі читати вірші або співати пісні?

Ти любиш розмовляти з незнайомими або ставити запитання?

Слухати музику і ритмічно танцювати під неї?

Чи подобається тобі малювати або спостерігати, як малюють інші; слухати або складати казки, історії?

Чи відвідуєш ти якісь гуртки? Ти робиш це за власним бажанням чи тому, що так хочуть твої батьки?

Ти любиш брати участь у художній самодіяльності?

Тобі подобається грати на сцені?

Ти часто відвідуєш з батьками художні виставки? Тобі подобається? Чому?

Тобі подобаються художні вистави? Чому?

Ти любиш розгадувати ребуси, кросворди, відгадувати загадки (з допомогою батьків)?

Ти любиш робити вироби з паперу/пластиліну/природного матеріалу?

Як часто у тебе виникає бажання помалювати фарбами або олівцями?

Додаток В

Конспект екологічного квесту для дітей старшого дошкільного віку

Мета: ознайомити дітей з різноманіттям природи в цікавій ігровій формі, спонукати до спостережливості та аналізу, розвивати творче, логічне мислення, уяву; формувати здатність до фантазування, самооцінювання та взаємооцінювання; вчити мислити нешаблонно, аналізувати, порівнювати, знаходити розв'язання нестандартних ситуацій та прагнути до відкриття нового; привернути увагу до необхідності шанобливого ставлення, збереження та охорони природного середовища; формувати у дошкільників екологічну культуру, сприяти виробленню активної життєвої позиції; виховувати наполегливе прагнення до активної охорони та відновлення навколишнього середовища.

Хід:

Вихователь: Все що є довкола тебе:

Сонечко, хмаринки, небо,

І пісок, каміння, води,

Й люди – часточка природи,

Поле, гори і травичка,

Ліс, повітря і водичка,

Бджілка, пташечка і зорі,

Вільний вітер на просторі,

Квіточки і різне зілля

Це, дитино, є довкілля.

Вихователь: Діти, як ви вважаєте, що таке природа? (відповіді дітей) Як називається наука по захисту природи? (екологія) Чи можете ви уявити професію еколога? Чи мрієте ви стати екологами?

Вихователь: Стати екологом – це почесна місія кожної людини на Землі. Ми – частинка природи, частинка Всесвіту.

Психогімнастика: «Що ти чуєш?»

Прихід Магістра екології. «Добрий день дорогі мої друзі. Я випадково почула вашу розмову. Бачу, що ви дуже любите природу. Люблю її і я тому і називаюся Магістром екологічних наук. Сьогодні я пропоную подивитися вам відеоролик « Ми і природа – єдині». (Показ відеоролика).

Магістр екології: вам сподобався фільм про природу? (коротка бесіда по фільму).

Магістр екології: Я хочу запросити вас до своєї екологічної академії. Але щоб дістатися до неї, вам потрібно пройти довгий шлях, виконати різноманітні завдання та показати свої знання та вміння. Пропоную вам поділитися на дві команди. Кожна команда повинна вирішити завдання кросворду, який я запропоную, та дізнатися назву своєї команди (назва команди – це ключове слово кросворду).

ЗАВДАННЯ № 1. «Знайди ключове слово». Мета: закріпити знання дітей про птахів, їх особливості та спосіб життя.

Обладнання: маркер, аркуш паперу формату А3 із схемою кросворда та загадки до нього на кожному команді.

Хід завдання:

Дати відповіді на загадки. Вихователь записує вірні відповіді кросворду. В червоних квадратах – назва команди («Сонечко», «Листочок»).

Загадки для команди «Сонечко»

Сам вечірньої години

Заховався в кущ малини.

Та на дуду голосну

Грає пісню чарівну.

(Соловей)

Уночі гуляє,

А вдень спочиває,

Має круглі очі,

Бачить серед ночі.

(Сова)

Дзьоб міцний і гарні крила,
Чорний хвіст, жилетка сіра,
Чи присяде, чи летить, –
«Кар, кар, кар!» – усе кричить.

(Ворона)

Білосніжна, гарна птиця,
Дім будує на водиці,
Дуже схожа на гусей,
Обережна до людей!

(Лебідь)

Як зима – вона на гілці,
І співа, мов на сопілці...
Жовті груди, чорні крила,
Кусень сала сама з'їла

(Синичка)

Зранку пташечка співає,
Сад й гайочок звеселяє.
У дуплі живе цей птах.
Підкажу тобі... Це – ...

(Шпак)

На скелі він будує дім
І не боїться жити в нім.
Могутніх два крила
Є у птаха цього.

(Орел)

Загадки для команди «Листочок»
Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,

За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує.

(Ластівка)

Відкладає птах яєчка,
Не лякає вітер, сніг,
А проклюнеться малеча –
Шишок вистачить для всіх!

(Шишкар)

Хто це у садку скрекоче,
Всі новини знати хоче?
Це хитренька, білобока,
З чорним хвостиком

(Сорока)

Цілий день працюю в гаї,
Діловито дзьобом б'ю,
Я не цвяхи забиваю,
Я комашок дістаю.

(Дятел)

Хто гнізда свого не має,
Яйця іншим підкладає,
А у лісі в холодку
Все кує, мудруля,
Хто вона?

(Зозуля)

Маленький хлопчик
У сірій свитині
По дворах стрибає,
Крихти збирає.

(Горобчик)

Гніздо своє він у полі в'є,

Де тягнуться рослини.

Його і пісні, і політ

Увійшли у вірші.

(Жайворонок)

Довгі ноги – довгий ніс.

Прилетів – обід приніс.

Смачних жабеняток

Для своїх маляток.

(Лелека)

Після виконання завдання №1 діти отримують емблеми своєї команди, мапи руху по екологічній стежині для виконання наступних завдань. Орієнтиром руху для команди «Листочок» є зелені стрілки, для команди «Сонечко» – жовті стрілки.

ЗАВДАННЯ № 2. «Лист – скарга»

Мета: виховувати шанобливе ставлення до рослин. Навчати оберігати навколишнє середовище. Обладнання: конверт із екологічними задачами

Хід завдання:

Вихователь зачитує дітям екологічні задачі, діти обговорюють зміст та спільно знаходять рішення даної ситуації.

Екологічна задача №1 для команди «Листочок»:

Рано-вранці дівчинка Оля разом з матусею поспішали до дитячого садка. Біля дороги вона побачила ромашку і їй захотілось порадувати свою маму, подарувати цю гарну квітку. Оля вже простягла руку, щоб зірвати ромашку, та раптом побачила на пелюсточці краплинку роси. А в краплинці відбивалося сонечко, і блакитне небо, й висока тополя. Задивилася дівчинка на краплинку роси й не зірвала квітку. А як би вчинили ви на місці Олі? Чому не потрібно рвати квіти? (відповіді дітей, аналіз)

Екологічна задача №2 для команди «Сонечко»:

Одного разу Миколка і Сашко пішли гуляти до лісу. Посеред галявини вони побачили озеро з блакитною, прозорою водою у якій плавали білосніжні лебеді. Але що це, навколо озера розкидано багато сміття, яке залишили люди після відпочинку. Хлопчикам стало неприємно, але вони не знали що робити далі. Як би ви почувалися, побачивши таку картину? Що би ви вчинили на місці хлопчиків? (відповіді дітей, аналіз)

ЗАВДАННЯ № 3. «Екологічний ланцюжок»

Мета: закріпити знання про розвиток та ріст рослини, комахи; розвивати у дітей зорову пам'ять.

Обладнання: предметні картки із зображенням послідовності розвитку та життя метелика, рослини.

Хід завдання: Команда отримує картки, розкладає їх у певній послідовності, обґрунтовує отриманий результат щодо життя рослини (метелика).

Для команди «Сонечко» (Земля – насіння – паросток – стебло – квітка – плід). Для команди «Листочок» (Яйце – личинка – гусінь – кокон – метелик із закритими крильцями – дорослий метелик).

ЗАВДАННЯ № 4. «SOS »

Мета: виховувати любов до природи, бережливе ставлення до всього живого, що нас оточує.

Обладнання: деревце зі зламанною гілкою, дерев'яні палки, шматок тканини, макет зруйнованого мурашника, стрічка.

Хід завдання :

Команди вирішують екологічну проблему: команда «Сонечко» – зруйнований мурашник, команда «Листочок» – дерево зі зламанною гілкою.

Завдання дітей – знайти правильне рішення в даній ситуації, встановити причини та допомогти природі.

ЗАВДАННЯ № 5. «Екологічний агент»

Мета: вчити дітей встановлювати найпростіші зв'язки і взаємозалежності в природі, самостійно робити висновки.

Обладнання: картки із запитаннями.

Хід завдання:

Діти відповідають на запитання:

Яка буває природа?

Що відноситься до живої та неживої природи?

Без чого не може існувати жива природа?

Чи може людина прожити без повітря?

Що потрібно робити, щоб повітря було чистим?

Які три стани води існують?

Навіщо нам потрібна вода?

Коли сонце гріє, а коли тільки світить?

Чи можливе життя на землі без сонця? Чому?

Як потрібно піклуватися про природу?

ЗАВДАННЯ № 6. «Маленькі дослідники»

Мета: вчити дітей проводити досліди з продуктами харчування, робити висновки про шкідливу та корисну їжу.

Обладнання: стакан із газованим солодким напоєм, чистий стакан, ватний тампон, серветка, чіпси, склянка з прозорою водою.

Хід завдання: для команди «Листочок» дослід 1 «Газовані напої»

В один пластиковий стаканчик налити солодкий газований напій, а в інший покласти ватний тампон. Налити напій крізь ватний тампон. Запитання до дітей «Що ви бачите, чому відбулись такі зміни?» (Відповідь : тампон став жовтим, червоним, зеленим, залежно від кольору напою. Його пофарбував хімічний барвник, що є причиною різних хвороб людини : нудота, біль у животі, алергія тощо. До того ж, у такі напої додають кислоту, ароматизатор, вуглекислий газ, що теж шкодять нашому організму, їх ми не можемо

побачити, але відчуваємо на смак). Висновок: газовані напої шкідливі для нашого організму.

Для команди «Сонечко» дослід 2 «Чіпси».

На серветку викласти чіпси, закрити серветку і притиснути. На серветці залишаються масні кольорові плями, потім у склянку з прозорою водою покласти чіпси, подивитись яка вода.

Запитання для дітей «Що ви бачите, чому відбулись такі зміни?» (Відповідь: вода і серветка стали брудними. Це говорить про наявність барвників, які спричиняють розлади в шлунку, печінці, а це в свою чергу впливає на всі інші органи. При смаженні часточки їжі горять і утворюють дуже шкідливі речовини. В них багато жиру, який дає підвищене навантаження на систему травлення. В результаті вживання чіпсів зникає відчуття голоду і можна пропустити обід, який є корисним. Поки організм зайнятий перетравлюванням чіпсів, він витрачає багато енергії. Цю енергію він забирає у мозку, що призводить до пасивності, знижує активність розумової праці).

Висновок: чіпси шкідливі для нашого організму.

ЗАВДАННЯ № 7. «Екологічні знаки»

Мета: закріпити знання дітей про екологічні знаки та правила поведінки в природі.

Обладнання: екологічні знаки: «Не зривай квітів», «Не руйнуй мурашник», «Не залишай за собою сміття», «Не розпалюй багаття в лісі», «Підгодовуємо птахів», «Саджаємо дерева» .

Хід завдання:

Кожна команда отримує по три екологічні знаки, за якими діти розповідають про їх призначення.

ЗАВДАННЯ № 8. «Знайди та порівняй»

Мета: закріпити знання дітей про дерева та плоди, вчити знаходити спільні та відмінні ознаки.

Обладнання: плоди різних дерев (горіх, жолудь, шишка ялини, шишка сосни, каштан, яблуко), ілюстрації дерев(дуб, ялинка, горіх, каштан, яблуня, сосна).

Хід завдання: дітям пропонується знайти названі плоди, порівняти їх та підібрати ілюстрацію дерева до кожного плода.

Бесіда вихователя про важливість охорони зелених насаджень.

Команди зустрічаються в умовному місці екологічної стежини.

Вихователь: молодці! Усі завдання виконані

Читання вірша:

Вам у походи ходити

І мандрувать, любі діти.

Тож вмійте природу любити,

Кожній стеблині радіти

В полі, у лісі, над яром –

Квіти, дерева і трави...

Цвіту не вирви задаром,

Тільки не рви для забави.

Оберігайте ж повсюди

Шлях і стежиночку в гаї.

Все те окрасою буде

Нашого рідного краю.

П. Синиченко

Діти повертаються до музичного залу. Заходить Магістр екологічних наук: Усіх вас вітаю, ось і кінець вашої подорожі. Сьогодні ви проявили свою кмітливість, показали свої знання, старання. Я впевнена, що ви і надалі будете оберігати та шанувати природу. Тому я з гордістю приймаю вас до екологічної академії та нагороджую медалями «Юні екологи» .

Звучить музика. Нагородження дітей.

Додаток Г

Конспект екологічної розваги для дітей старшого дошкільного віку.

Тема: «Планета земля»

Мета: виховувати любов та дбайливе ставлення до природи рідного краю; розвивати екологічні навички у дітей, музично-творчі здібності; вчити усвідомленої екологічної культури; формувати навички економного використання природних ресурсів; спонукати до прояву милосердя та доброти.

Обладнання та атрибути: музичне оформлення; костюми Еколога, планети Землі, квітів, метеликів, Лелеки.

Дійові особи: ведуча; хлопчик; дівчинка; Еколог; Нищівник; Земля; Жук; Лелека.

Сценарій:

Свято відбувається у залі в якому облаштована лісова галявина.

Ведуча.

Наша Земля квітне, як рай,

Сонцю всміхаються квіти.

Милий до щему, рідний наш край

Люблять дорослі і діти.

Пташка щебече пісню свою

Плющ по акації в'ється,

Хороше жити нам у раю

В тім, що Землею зветься.

Звучить повільна музика. Виходить Земля з хлопчиком і дівчинкою.

Земля.

Трави, квіти, води

І зелений гай

Це моя природа,

Це мій рідний край.

Щоб життя не знищив

Вбивчий чорний дим,
 Почуттів найвищих
 Нам не засмітив,
 Ти пильнуй, мій сину,
 Все в оселі цій,
 Адже ти – Людина
 На землі святій.

Дівчинка.

Усміхнись до клену,
 Гілки не зламай,
 Бо вона зелена,
 Як зелений май.
 Просто для забави,
 Квітів не зривай,
 Бо квітки і трави
 Це наш рідний край.

*Під швидку музику вбігає Нищівник, починає зривати квіти, розкидає
 зламані гілки.*

Нищівник.
 Знищу я усю красу,
 Людям смуток принесу.
 Я гілки ламати звик,
 Я – герой, я – Нищівник.

*(Хлопчик і дівчинка підбігають до нього, беруть його за руки,
 тримають.)*

Хлопчик.
 Зупинись, не можна, стій!
 Це довкілля – зрозумій.
 Знищиш все – життя не буде

Пропадуть тварини, люди!

Дівчинка.

У ліску кує зозуля,
Світить сонце – жовта куля.
Поміж хмар летить лелека
Лиш від тебе небезпека.

Ведуча.

Бачиш, діти ці маленькі,
Але добрі в них серденька.
Ти подумай, і змінився
Добрим оком подивися.
На красу, що є навкруг,
На ліси, зелений луг,
І на квіточку тендітну
Від якої лине світло.

Хлопчик.

Зла людина – Нищівник,
Він довкіллю зло приносить.
Є в природи захисник
Це Еколог наш хороший.

Дівчинка.

Від досліджує усе,
Про Червону Книгу знає.
Світло людям він несе,
І про все розповідає.

Виходить Еколог з Лелекою.

Дівчинка.

Прилітай, Лелеченько,
До нашої хати,

Ми тебе зимою
Будем о чекати.
А як блисне сонце,
Ранньою весною,
Принеси на крилах
Нам тепло з собою.

Дівчинка.

Хай барвінок і медунки квітнуть серед гаю,
Хай в гнізді лелеченята швидко підростають.
Як і ми, вони відчують у зеленім літі,
Що кохана Україна наймиліша в світі.

Лелека.

Облітав я країни далекі,
Та до свого гнізда повертаю.
Мир і згоду дарують лелеки
В сім'ях злагоду оберігають.

Еколог.

Де лелека водиться,
І лелеченята,
Там добро народиться,
Там весела хата.
Щастя там посіється,
Згода повним міхом.
Сум-журба розвіється,
Із дитячим сміхом.

Хлопчик.

Ми квітки посіємо,
Сум-журбу розвіємо.
Метелики прилетять,

Наші квіти заселять.

Дівчинка.

Наче айстри чарівні

Усміхаються мені.

Це метелики чудові –

Різнобарвні, кольорові.

З квітки пурхають на квітку

Гарно їм живеться влітку.

Танець квітів і метеликів.

Нищівник.

Відпустіть мене, благаю

Я метелика впіймаю!

Земля.

Цей метелик – створіння тендітне,

Має право на світі жити.

Він радіє, що квіточка квітне,

Не посміє його вбити!

Ведуча.

І найменшу комашину

Не образь, не вбий, Людино.

Жук.

Я веселий добрий Жук –

Чорна шапка і кожух.

Сів на листя конюшини

І співаю без упину.

Ведуча.

Так дзижчав, що аж трусився,

Ліс від сміху похилився,

А сосна стара, поважна,

Пісню слухала уважно.
Жук танцює і співає.
Гляньте, друзі, чорний жук,
Що не має ніг та рук,
Є у мене тільки лапки,
Лапки-дряпки, лапки-дряпки.
Жу-жу-жу, жу-жу-жу
Я з малятами дружу,
Жу-жу-жу, жу-жу-жу,
Рідну Землю бережу.
Гляньте, друзі, чорний жук,
Має голос – гарний звук.
Є до співу в мене хист,
Я співаю, як артист.
Жу-жу-жу, жу-жу-жу
Я з малятами дружу,
Жу-жу-жу, жу-жу-жу,
Рідну Землю бережу.

Еколог.

І ми бережимо природу,
І Землю любимо своєю.
І річечку поза городом,
Й червону калину в гаю.

Дівчинка.

Повітря, вода і Земля –
Це рідна природа моя.
Сади і поля, і ліси,
І сонце в краплинці роси,
Струмочка грайливі пісні –

Усе це до серця мені.

Хлопчик.

Коли ти любиш все навкруг,
Коли тобі промінчик – друг.
Травинка, квіточка мала,
Земного сповнені тепла,
То ти – частиночка природи,
Її одержиш нагороду –
Здоров'я і цілющу силу,
Немов широкі, дужі крила.

Ведуча.

Ми – птахи, ми вмієм літати,
Ми – риби, ми в морі пливем.
Ми – Люди, ми будем співати,
Про те, як ми в світі живем.
Ми знаєм, що птахи й тварини,
Мурашки, жуки і джмелі,
Усі неповторні, єдині,
Всі діти Цариці-Землі.

Земля.

Я – Земля, завітчана красою,
Я дарую вам весни розмай.
Чистою водою вас напою,
Дам дорідний щедрий урожай.
Ви зціліть мене добром, любов'ю
Піснею дзвінкою звеселіть,
Я стежки зеленою травою
Вам постелю, ви по них ідіть.
Я – Земля. Для вас я рідна мати,

Вам мої джерела струменять,
Бережіть мою природу свято,
і краси не дайте зруйнувать.

Пісня про Землю

(мелодія за вибором музичного керівника)

Звеселило сонечко села
І міста у нашім краю,
Ми співаємо пісню веселу
Про кохану Землю свою.

П-ів

Ми до сонця підніmemo руки –
Защобечуть пташки у гаю,
Любимо озера і луки,
Найріднішу землю свою.
Прилетів метелик до квітки
Закружляв із нею в танку.
Не знайти у цілому світі
І красу, і радість таку.